

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ВАДИМА ГЕТЬМАНА**

Факультет фінансів

Кафедра банківської справи та страхування

галузь знань 07 Управління та адміністрування

спеціальність 072 Фінанси, банківська справа та страхування

освітня програма 6Ф05 Банківський бізнес

Форма навчання: Денна

КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА

на тему «**Кредитування малого і середнього бізнесу в Україні**»

здобувача Донцової Ольги Сергіївни

(підпис здобувача)

Науковий керівник:

професор, докт. екон. наук.

_____ Циганова Н.В.

(підпис)

**Робота допущена до захисту перед Екзаменаційною комісією з атестації
здобувачів вищої освіти (ЕК)**

Завідувач кафедри банківської справи та страхування:

доктор економічних наук, професор _____ Примостка Л.О.

(підпис)

Київ 2023

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна бакалаврська робота містить 79 сторінок, 6 таблиць, 10 рисунків, 1 додаток, перелік джерел посилання з 86 найменувань.

«Кредитування малого і середнього бізнесу в Україні»

Об'єктом дослідження є процес кредитування малого та середнього бізнесу в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та прикладні аспекти кредитування малого та середнього бізнесу в Україні в сучасних умовах.

Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи – поглиблення теоретичних засад та розробка рекомендацій щодо покращення кредитування малого та середнього бізнесу в Україні.

Відповідно до поставленої мети були визначені такі *завдання*:

- визначити сутність поняття кредит та кредитування, їх види та особливості банківського кредитування малого та середнього бізнесу;
- розглянути організаційну та нормативну бази кредитування МСБ, а також визначити порядок оцінювання ефективності банківського кредитування МСБ ;
- встановити сутність кредитних ризиків, їх види та варіанти управління ними;
- з'ясувати роль банківського кредитування у розрізі фінансування малого та середнього бізнесу;
- дослідити ринок банківського кредитування малого та середнього бізнесу в Україні, визначити тенденції та причини змін;
- визначити проблеми, які гальмують розвиток кредитування малого та середнього бізнесу в Україні, та запропонувати шляхи їх вирішення;
- визначити інструменти процесу кредитування суб'єктів малого та середнього бізнесу та запропонувати варіанти їх вдосконалення.

Практичне значення отриманих результатів. Основні висновки і пропозиції кваліфікаційної бакалаврської роботи можуть бути використані для покращення процесу кредитування малого та середнього бізнесу в Україні.

Рік виконання кваліфікаційної бакалаврської роботи 2023.

Рік захисту роботи 2023.

Ключові слова: кредит, кредитування, кредитування малого та середнього бізнесу, кредитний ризик, оцінка кредитоспроможності.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ	6
КРЕДИТУВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ	
1.1 Сутність, види та особливості кредитування малого та середнього бізнесу	6
1.2 Організація банківського кредитування малого та середнього бізнесу і оцінювання його ефективності	15
1.3 Управління ризиками банківського кредитування малого та середнього бізнесу	25
РОЗДІЛ 2 КРЕДИТУВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ І ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВИТКУ	36
2.1 Роль банківського кредитування у фінансовому забезпеченні малого та середнього бізнесу в Україні	36
2.2 Банківські кредитні продукти для малого та середнього бізнесу в Україні	45
2.3 Проблеми та перспективи розвитку кредитування малого та середнього бізнесу в Україні	52
2.4 Удосконалення інструментарію кредитування малого та середнього бізнесу в умовах цифрової економіки	59
ВИСНОВКИ	66
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	70
ДОДАТКИ	79

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах у багатьох сферах простежується криза через нестабільну політичну та економічну ситуацію в Україні, спричинену передусім військовою агресією росії. Малі та середні підприємства мають змогу за певних умов ефективно та швидко мінімізувати, обійти проблеми кризової економіки України, стимулювати розвиток конкуренції та сприяти економічному зростанню, проте обмеження у фінансових ресурсах суб'єктів малого та середнього бізнесу, які не потребують об'ємних стартових інвестицій, не дають їм це робити.

Згідно статистичних даних малий бізнес створює більше як 60% валового національного продукту, забезпечує ринкову конкуренцію, сприятливими наслідками якої є висока якість товарів і послуг і відповідне задоволення потреб споживачів. Із розвитком кожного підприємства зростає і економіка України, тому так важливо розуміти необхідність такого виду фінансування діяльності бізнесу. Але от банки на сучасному етапі мають нечітку позицію щодо кредитування малого та середнього бізнесу і не завжди готові йти на ризик. Існують певні проблеми у сфері кредитування малого та середнього бізнесу і вивчення даної проблематики є актуальним на сучасному етапі розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні проблеми кредитування досліджують Аржевітін С., Бут А., Вовк В., Донець О., Краснова І., Мороз А., Нікітін А., Пернарівський О., Примостка Л., Чуб. П. та інші науковці у своїх роботах. Аналіз наукових робіт вищезазначених учених створює підґрунтя для подальшого дослідження, визначення напрямків роботи з теоретичними матеріалами та аналітичними даними, шляхів вирішення проблемних питань та вдосконалення існуючих практик взаємин банків та суб'єктів малого та середнього бізнесу.

Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи - поглиблення теоретичних засад та розробка рекомендацій щодо покращення кредитування малого та середнього бізнесу в Україні.

Для реалізації поставленої мети кваліфікаційної роботи у ході дослідження буде вирішено ряд *завдань*, зокрема:

- визначити сутність поняття кредит та кредитування, їх види та особливості банківського кредитування малого та середнього бізнесу;
- розглянути організаційну та нормативну бази кредитування МСБ, а також визначити порядок оцінювання ефективності банківського кредитування;
- встановити сутність кредитних ризиків, їх види та методи управління;
- з'ясувати роль банківського кредитування у розрізі фінансування малого та середнього бізнесу;
- дослідити ринок банківського кредитування малого та середнього бізнесу в Україні, визначити тенденції та причини змін;
- виокремити проблеми, які гальмують розвиток кредитування малого та середнього бізнесу в Україні, та запропонувати шляхи їх вирішення;
- охарактеризувати інструменти процесу кредитування суб'єктів малого та середнього бізнесу та представити варіанти їх вдосконалення.

Об'єкт дослідження – процес кредитування малого та середнього бізнесу в Україні.

Предмет дослідження – теоретичні, методичні та прикладні аспекти кредитування малого та середнього бізнесу в Україні в сучасних умовах.

Методи дослідження. У бакалаврській роботі застосовано різні групи методів: теоретичні, включно з класифікацією, систематизацією тощо у роботі з теоретичною частиною тексту; емпіричні, тобто розрахунково-аналітичний, побудова таблиць та графіків, їх оцінка та опис для дослідження сучасного стану кредитування малого і середнього бізнесу в Україні. Також було застосовано порівняльний метод при оцінці видів кредиту для бізнесу провідних банків-кредиторів.

Практичне значення отриманих результатів. Основні висновки і пропозиції кваліфікаційної бакалаврської роботи можуть бути використані для покращення процесу кредитування малого та середнього бізнесу в Україні.

Апробація результатів дослідження. У ході написання кваліфікаційної бакалаврської роботи було підготовлено тези на II Міжнародну науково-практичну Інтернет-конференцію «Розвиток фінансів, аудиту, бухгалтерського обліку та оподаткування: реалії часу» на тему «Банківські кредитні продукти для малого та середнього бізнесу в Україні» (м. Кам'янець-Подільський, КПДІ, 01 лютого 2023 р.). А також тези на V Всеукраїнську науково-практичну Інтернет-конференцію студентів, аспірантів, молодих вчених і провідних фахівців «Сучасні гроші, банківські послуги та фінансові інновації в умовах інтеграції України в ЄС» на тему «Ризики кредитування малого та середнього бізнесу в умовах воєнного стану» (м. Київ, КНЕУ, 12 квітня 2023 р.).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ КРЕДИТУВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

1.1 Сутність, види та особливості кредитування малого та середнього бізнесу

Наукове обґрунтування сутності кредитування малого та середнього бізнесу потребує аналізу та порівняння категорій, серед яких «кредит», «кредитування». Кредит є одним з об'єктів наукових досліджень та інструментів державного управління. Дефініцію «кредит» можна тлумачити як відносини у суспільстві, які виникають між економічними індивідами шляхом передавання один одному в тимчасове користування вільних коштів (вартості) на умовах і домовленості їх зворотності [58]. Я розділяю цей підхід, але в такому контексті варто обумовити ще сплату відсотка за користування коштами. Із більш практичної сторони можна висловити думку, що кредитом є відносини між кредитором і позичальником, зворотний рух вартості, рух платіжних засобів за умови повернення, рух позичкової вартості, рух позичкового капіталу [67]. Цей автор (Соколенко К.О.) також не акцентує увагу на сплаті проценту.

Вовк В.Я. у своїй роботі навів визначення поняття «кредит» англійського економіста Т. Тука, який у своїй книзі «Дослідження законів грошового обігу» (1844) наголосив, що під кредитом можна розуміти довіру однієї людини до іншої, яка базується на отриманні боржником певної суми грошового капіталу чи товарів, яку потрібно повернути у майбутньому. Боржник сплачує винагороду у вигляді відсотка за користування кредитом. [17, с. 252]. Цей підхід найбільше задовільняє мою думку, бо обумовлено зворотність позики та сплату за користування кредитом і зроблено акцент на довіру.

Згідно з визначенням у словнику сучасної економічної теорії Макміллана банківський кредит - це «форма банківського запозичення або кредитування банківської системи» [66]. Дана дефініція характеризується рухом запозичених коштів від банку до позичальника та зворотньо на основі системи принципів, які будуть перераховані далі, та є основою функціонування кредиту.

Говорячи про кредит доцільно визначити характеристику та функції кредитів. Відносини між учасниками кредитного процесу можна охарактеризувати таким чином:

- економічна самостійність учасників;
- добровільність, рівноправність, взаємовигідність кредитних відносин;
- вартісний характер;
- нерівновартісність за принципом платності, коли боржник повертає власникові більшу або меншу масу вартості займаних коштів, ніж отримав;
- ефективність використання позичкових коштів [7; 70; 73].

Прийнято виділяти шість функцій кредиту, такі як: перерозподільна, створення засобів обігу, капіталізація вільних грошових доходів, забезпечення потреб економічних суб'єктів у платіжних засобах, забезпечення ефективного регулювання обороту грошей та макроекономічного зростання, контрольно-стимулююча [21; 63]. Виконання кредитом усіх вищеперерахованих функцій у повному обсязі забезпечує реалізацію макроекономічної ролі кредиту. А от якщо виділяти найголовніші з шести основних функцій з погляду капіталотворчої теорії, то такими є контрольно-стимулююча, капіталізація вільних грошових доходів та забезпечення ефективного регулювання обороту грошей та макроекономічного зростання [7; 21; 70].

О. Олійник у своїй роботі вказує на те, що категорія «кредитування» в літературних джерелах часто визначається як процес, що активується тільки з боку кредитора. Проте, враховуючи, що кредит є економічними відносинами між кредитором та позичальником, доречно розглядати процес кредитування як взаємодію цих двох сторін. Отже, кредитування можна трактувати як процес, який відображається в одночасному здійсненні різних етапів з боку кредитора

(підготовка до надання, надання, супроводження та отримання при поверненні кредиту) та з боку позичальника (одержання, користування та повернення кредиту) [49, с. 7].

У свою чергу А. Бут визначає банківське кредитування як складну систему дій спеціалізованого підрозділу банківської інституції, яка складається з фінансових, організаційно-культурних, техніко-технологічних, юридичних та інформаційних операцій, спрямованих на надання фінансових послуг клієнтам, зокрема шляхом забезпечення їх потреб в досягненні економічного ефекту, включаючи реалізацію інноваційних проєктів. Кредитування не є просто передачею вільних грошових коштів від кредитора до позичальника, а є складним і тривалим процесом, який включає взаємопов'язані дії, що становлять цілісну систему [12, с. 6].

Кредитування є складним процесом, який передбачає обов'язкове дотримання певних умов і принципів від подачі заявки, видачі кредиту, до використання та повернення коштів між суб'єктами. Ці принципи зумовлені функціями кредиту та його сутністю як окремої категорії. Важливість дотримання цих умов полягає в тому, що вони відображають основні аспекти кредитних відносин між банками та підприємствами, і без їх виконання не можна здійснити процес кредитування [86, с. 868].

У фінансовій системі прийняті такі принципи кредитування:

- цільове призначення, тобто у кредитному договорі обумовлюється чітка ціль надання кредиту, відхилення від якої призведе до штрафних заходів;
- платність, що означає, що позичальник сплачує кредиторів у вигляді відсотка плати за користування позиченими грошима;
- строковість, тобто позичальник у зазначені у кредитному договорі терміни зобов'язаний повернути позичені кошти;
- зворотність, тобто кредит видається позичальникові на умовах повної зворотності його коштів;
- забезпеченість, тобто кредит надається під забезпечення, варіантами якого можуть розглядатися застава, порука, гарантія, страхові обов'язки;

- диференційованість, що позначає те, що умови отримання кредиту залежать від позичальника, а точніше від цілей кредиту, платоспроможності позичальника [21].

Таким чином, ознайомившись із визначеннями понять «кредит» та «кредитування», а також розглянувши різні підходи до їх трактування, можна зазначити, що «кредит» є системою відносин між кредитором і позичальником, під час якої позичальник бере на себе грошове зобов'язання перед кредитором з умовою повернення сплаченої суми разом зі сплаченою відсотковою ставкою в майбутньому. Натомість як «кредитування» є процесом надання кредиту, включно з підготовкою, здійсненням та контролем за умовами надання кредиту. Це складний процес, який передбачає аналіз кредитоспроможності позичальника, визначення розміру кредиту, визначення строку та відсоткової ставки, складання договору та його укладення, контроль за поверненням кредиту та інші аспекти.

У фінансовій системі виділяють декілька видів кредитування підприємств, ключовими є міжгосподарське, банківське, державне, проте основним суб'єктом кредитування на сучасному етапі є банки. Банківське кредитування бізнесу займає головну роль, є найбільш популярним та затребуваним серед усіх видів кредитування. Процес надання банківського кредиту відбувається за такою схемою: на початку банк акумулює вільні грошові кошти, далі надає їх у тимчасове користування. Натомість сутність банку у цій схемі не зводиться до простого «переносу» вже наявних капіталів, адже банк створює кредит, керуючи грошовими потоками і змінюючи власне їх характеристики, про що далі [21, с. 433].

На сьогоднішній день науковці класифікують види банківського кредитування за різними ознаками. Результат такої діяльності може бути корисним як для банків, які надають фінансові послуги, так і для клієнтів, які шукають кредит. Наприклад, залежно від мети використання кредиту, позичальники можуть знайти найкращі умови кредитування, які відповідають їхнім потребам та можливостям. Класифікація видів кредитування узагальнена у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1 – Класифікація видів кредитування

Ознака	Вид кредитування
1. За строком надання кредиту:	– короткострокове (до 1 р.); – середньострокове (від 1 до 3 р.); – довгострокове (понад 3 р.); – безстрокове (до запитання).
2. За метою кредитування:	– споживче кредитування (на придбання товарів і послуг); – комерційне кредитування (на розвиток бізнесу); – інвестиційне кредитування (на вкладення в капіталізацію та розвиток проєктів).
3. За видом забезпечення:	– під заставу (забезпечення кредиту майном); – без застави (без забезпечення майном); – під забезпечення гарантії або поруки.
4. За формою надання:	– готівкове (надання коштів у готівковій формі); – безготівкове (надання коштів без використання готівки).
5. За відносинами між сторонами:	– внутрішнє (кредитування в межах однієї компанії або організації); – зовнішнє (кредитування від зовнішніх кредиторів).
6. За валютою кредиту:	– в національній валюті; – в іноземній валюті.
7. За цілями використання кредиту:	– на житло (іпотека); – на покупку автомобіля (автокредит); – на відпочинок (туристичний кредит); – на освіту (студентський кредит); – на розвиток бізнесу (бізнес-кредит); – на задоволення особистих потреб (особистий кредит); – на покриття невідкладних витрат (екстрений кредит); – на розвиток технічних засобів виробництва (технічний кредит); – на будівництво (будівельний кредит).

*Джерело: узагальнено автором на основі [14; 21; 82]

Отже, види кредитування розподіляють у підгрупи за певними ознаками, серед яких строк надання кредиту, мета, вид забезпечення, форма надання, валюта, ціль використання кредитних коштів, відносини між сторонами. У свою чергу банківське кредитування бізнесу має відмінності у сутності та особливостях від зазначеного раніше про кредитування. Банківське кредитування МСБ – це система фінансових відносин учасників кредитної угоди, які є результатом кредитної співпраці банків з малими підприємствами з застосуванням особливих методик[21; 50; 64].

Система кредитування малого та середнього бізнесу – це сукупність елементів, які слугують для раціонального використання позичкових ресурсів. Складові системи зазвичай розподіляють на три класи: фундаментальна складова, економіко-технологічна, організаційна [71]. Система охоплює принципи, об'єкти та суб'єкти кредитування, методи та форми, планування кредитних відносин, правове регулювання, нагляд та контроль, механізм надання та повернення позик, кредитну політику, управління кредитним ризиком, оцінку забезпечення, способи регулювання позичкової заборгованості. Загалом система кредитування охоплює елементи, які мають зв'язок із діяльністю з надання позичкових ресурсів з боку кредитора.

Розглянемо форми і методи банківського кредитування МСБ.

Важливу роль у фінансуванні малого та середнього бізнесу відіграє мікrokредитування. Для цього виду кредитування МСБ характерним є те, що банки більшою мірою націлені на підприємства, де позичальники – суб'єкти МСБ - систематизовані за різними ознаками [14].

Останнім часом набирає популярності такий вид кредитування МСБ як овердрафт. Сутність такого виду кредитування МСБ полягає у наданні коштів банком на розрахунковий рахунок клієнта з метою оплати позичальником розрахункових документів за умов відсутності або нестачі власних коштів на розрахунковому рахунку суб'єкта МСБ [21, с. 378].

При неможливості придбання нерухомості існує комерційна іпотека. За цим видом кредитування використання комерційної нерухомості в якості застави зумовлене зацікавленістю бізнесу отримати її у власність [43, с. 198; 50].

Для бізнесу, який потребує оновлення техніки та не має можливості її придбати є форма кредитування на придбання основних засобів. Виходячи з назви такого виду кредитування МСБ, його призначення та умови стають зрозумілими, адже такий вид кредитування має практичне застосування для придбання обладнання, спеціальної техніки, автотранспортних засобів через значущість та обсяг на довгі терміни кредитування [7; 43].

За останні декілька років дуже популярним став кредит для початкових бізнесменів - «старт-ап». Цей вид кредиту суб'єкти МСБ застосовують із великою часткою ризику, адже мета такого кредитування – фінансування нової власної справи [51].

Натомість як для досвідчених бізнесменів фінансовий ринок пропонує інвестиційне кредитування. Той самий вид кредиту, коли підприємець має чітко розроблений та прописаний бізнес-план нового проєкту, кредит надається суб'єкту кредитування банком за умови підтвердженого цільового використання наданих коштів [28].

Стає більш поширеним зараз і кредит на поповнення обігових коштів. Той вид кредитування, коли фінансування потреб бізнесу відбувається для таких, які пов'язані із фінансуванням закупівлі сировини, матеріалів, здійснення адміністративних або поточних виробничих витрат, збуту, забезпечення роботи з відстрочкою з дебіторами тощо [7; 43].

Грошові ресурси є об'єктом кредитування МСБ, тому необхідно розглянути характеристики грошових ресурсів, а також зміни, яких вони зазнають у процесі кредитування цих суб'єктів господарювання. Загалом грошові ресурси мають такі характеристики: обсяг, терміни погашення, ліквідність, географія розміщення та ризику. У ході кредитування ці характеристики можуть збільшуватися чи зменшуватися, видозмінюватися чи навіть перетікати з одного в інший. На рис. 1.1 схематично зображено, які характеристики грошових ресурсів на початку кредитування можуть бути і що відбувається з ними у ході процесу кредитування [25].

Рисунок 1.1 – Трансформація характеристик грошових ресурсів у процесі кредитування

*Джерело: створено автором на основі [25]

Суб'єктом кредитних відносин є підприємства малого та середнього бізнесу, які мають свою специфіку як позичальника, відмінні від інших.

Відтак, особливості створення підприємств та особливості їх діяльності в Україні спираються на чинне законодавство України. Тому зокрема посилаючись на Господарський кодекс України малими є підприємства, середня чисельність працівників за звітний період яких не перевищує 50 осіб, середніми ж – 51 – 1000 [18]. А також обсяг валового доходу від реалізації продукції за той самий звітний період малого підприємства не перевищує суми, тотожної 500 тис. євро за курсом НБУ щодо гривні, і відповідно сума валового доходу середнього підприємства від 500 тис. до 5 млн. євро.

Існування взагалі малого та середнього підприємництва є важливим фактором формування конкурентного середовища для економічного простору в цілому. В умовах сучасної ринкової економіки суперництво є віддзеркаленням взаємин у боротьбі між господарськими елементами, коли їх діяння локалізує право кожного з них мати можливість впливу на умови товарообігу на ринку і заохочує генерацію тих товарів та послуг, попит на які є з боку споживача [47].

Особливостями функціонування малих підприємств можна назвати такі: ці суб'єкти господарювання зорієнтовані на дрібні партії виробництва з невисокими експлуатаційними та накладними витратами, ефективність діяльності такого підприємництва може підвищуватися шляхом звуження спеціалізації та збільшення гнучкості виробничих процесів. До особливостей функціонування МСБ відноситься можливість швидко реагувати на трансформацію умов ринку, так само швидко та ефективно досягнути новий перелік товарів або послуг і варіювати масштаби виробництва. Достатньо вузько перетинаються між собою менеджмент, маркетинг та виробничий процес у суб'єктів МСБ, чим перекриває зайві витрати та мінімізує їх такою раціональною організацією. За допомогою існування МСБ відчутно меншими стають комерційні ризики великих підприємств шляхом настання еластичності структури ринків [69].

Що стосується особливостей кредитування МСБ, то вони можуть різнитися між собою у різних банках і залежати від їхньої кредитної політики. Для їхньої розробки відштовхуючись від кредитної політики банк має вчинити наступне:

- провести зовнішній аналіз, щоб зрозуміти, які має переваги серед конкурентів і у якій сфері він може конкурувати;
- провести також внутрішній аналіз, задля визначення сильних та слабких сторін порівняно із конкурентами;
- визначити місію банку та задекларувати її;
- визначити цілі розвитку кредитування МСБ;
- обрати стратегію, яка буде реальною у досягненні раніше поставлених цілей;
- розробити заходи щодо її реалізації;
- розподілити заходи щодо реалізації стратегії між основними підрозділами банку й оцінити потребу в ресурсах;
- розробити систему контролю та моніторингу за ходом виконання плану дій у досягненні стратегію.

Отже, одна з основних цілей кредитування малого та середнього бізнесу в Україні є сприяння розвитку цього сектора економіки, який є важливим джерелом

створення робочих місць, збільшення виробництва та зростання економіки в цілому. Кредитування може допомогти вирішити фінансові проблеми, забезпечити доступ до необхідних ресурсів та сприяти розвитку підприємництва, зокрема, у сфері інновацій та технологій. Крім того, кредити для малого та середнього бізнесу можуть збільшити конкурентоспроможність підприємств, залучити нових клієнтів та збільшити їхні прибутки, що в свою чергу може позитивно вплинути на розвиток економіки країни в цілому.

Саме мале та середнє підприємництво виробляє більшу частину валового внутрішнього продукту в країнах з ринковою економікою та надає близько 70% робочих місць. Такі позитивні тенденції спричинені певними перевагами, серед яких: мобільність, можливість швидко адаптуватися до змін внутрішнього та зовнішнього ринку, перехід на нові методи роботи в найкоротші терміни і з мінімальними витратами, практична та доцільна організаційна структура, оперативність у розробці нових продуктів невеликими партіями через що спостерігаються нижчі експлуатаційні витрати, відповідно такі рішення матимуть високий потенціал у імовірності подолання фінансової кризи.

1.2 Організація банківського кредитування малого та середнього бізнесу і оцінювання його ефективності

Фінансування є одним з видів покриття нестачі грошових ресурсів підприємницької діяльності. Така дефініція як «фінансування» визначає всі імовірні шляхи, аби забезпечити запити підприємства в капіталі, включно з залученням фінансових ресурсів (грошових коштів, їх еквівалентів та майнових активів), їхнім поверненням, а також взаєминами між бізнесом та кредитором, які з цього процесу витікають (платіжні відносини, контроль та забезпечення). Отже, «фінансування – це мобілізація підприємством необхідних для виконання поставлених перед ним планових завдань фінансових ресурсів» [5, с. 107].

Фінансова діяльність бізнесу на меті має вирішення таких ключових задач:

- покриття ресурсним капіталом поточної операційної, фінансової та інвестиційної діяльності підприємства;
- підбір ресурсів для отримання прибутку та збільшення рентабельності підприємства;
- убезпечування реалізації фінансових зобов'язань перед діловими партнерами, бюджетом та цільовими фондами;
- фінансове підґрунтя до виробничого і соціального зростання підприємства;
- інспекція за результативним розподілом і цільовим застосуванням ресурсної бази [68, с. 85].

За певних умов більш доцільним є формування фінансових ресурсів шляхом збільшення власного капіталу, в інших – шляхом залучення додаткових позичок. Відповідно, одному бізнесу вигіднішою є можливість використовувати внутрішні джерела фінансування, для іншого – зовнішні.

Якщо розглядати зовнішні джерела фінансування малих та середніх підприємств, то варто зазначити, що на сучасному етапі Україна на фінансовому ринку має розвинену систему доступу до різних видів фінансування для малого та середнього бізнесу. Серед основних методів фінансування можна виділити наступні:

- банківське кредитування: цей вид кредитування забезпечує доступ до фінансування за рахунок залучення коштів від банків, які пропонують різні види кредитів, включаючи робочі кредити, інвестиційні кредити, кредитні лінії, кредитні картки тощо;
- кредитування через інститути розвитку: такий вид фінансування включає кредитування через інститути розвитку, які підтримують малі та середні підприємства, наприклад, Державний фонд розвитку малого та середнього підприємництва України;
- фінансування за рахунок міжнародних та регіональних фондів: в Україні існують міжнародні та регіональні фонди, які надають фінансування

малому та середньому бізнесу для розвитку нових технологій, експортних можливостей, енергоефективності та подібних напрямків фінансування.

- Краудфандинг: цей новітній метод фінансування дозволяє малому та середньому бізнесу залучати кошти від громадськості через спеціальні платформи в Інтернеті.

- Лізинг: цей вид фінансування дозволяє підприємствам користуватися обладнанням чи транспортом, не купуючи його на повну [16].

На сьогоднішній день банківське кредитування є найбільш поширеним методом зовнішнього фінансування МСБ. У ході банківського кредитування чимале значення мають нормативно-правові аспекти, які відображаються в кредитному договорі як невід’ємна складова кредитної угоди, де обов’язково прописані відповідні зобов’язання. Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» відносини банку з клієнтом регулюються законодавством України (зокрема Цивільним Кодексом України та Господарським кодексом України, нормативно-правовими актами НБУ, угодами, укладеними між клієнтом і банком [18; 59; 81].

В Україні підтримка малого та середнього бізнесу гарантується законом «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», згідно з яким держава гарантує фінансову, інформаційну, консультаційну підтримку, включаючи такі сфери, як новітні технології, наука і промисловість, сприяння діяльності суб’єктів МСБ, які ведуть експортну діяльність, допомога у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення майстерності менеджерів, менторів, фахівців та кадрів ведення бізнесу [62].

Згідно з законодавством України основними видами фінансової державної підтримки підприємництва є:

- часткова компенсація відсоткових ставок за кредитами, що надаються на реалізацію проектів суб’єктів малого і середнього підприємництва;
- часткова компенсація лізингових, факторингових платежів та платежів за користування гарантіями;

- надання гарантії та поруки за кредитами суб'єктів малого і середнього підприємництва;
- надання кредитів, у тому числі мікрокредитів, для започаткування і ведення власної справи;
- надання позик на придбання і впровадження нових технологій і т.п. [62].

Попри всі ускладнення банки йдуть навіть на значний ризик і дають кредити суб'єктам МСБ, і пояснити такі дії можна декількома аргументованими чинниками, які мають істотний вплив на ці рішення.

По-перше, це чудова нагода розвинути свою клієнтську базу, адже МСБ посідає вигідне основне положення між роздрібним і корпоративним бізнесом. Логічно, що він є основою попиту як на перелік роздрібних продуктів, розроблених для населення, так і корпоративних кредитних продуктів.

По-друге, високий рівень конкуренції в сегменті корпоративного кредитування, так як на момент стабілізації економіки зростає частка небанківського фінансування діяльності великих компаній.

По-третє, хороший привід розбити стереотипи про ризики кредитування й обійти завищений рівень концентрації кредитного ризику на одного великого корпоративного позичальника або групу взаємопов'язаних.

По-четверте, виграш від розміщення активів шляхом отримання прибутку від операцій, так як не секрет, що відсоткові ставки, які встановлюють комерційні банки при кредитуванні суб'єктів МСБ, є досить високими.

На момент урівноваження фінансової ситуації в країні та зниженням відсоткових ставок до рівня рентабельності підприємств МСБ інтерес банків до їх кредитування буде супроводжуватися почуттям змагання та підтримання рівня конкуренції в цьому напрямі розвитку банківського бізнесу. Аби закріпити позиції в цьому сегменті, а краще навіть зміцнити їх, банкам треба постійно рухатися вперед та вдосконалювати політику кредитування малого та середнього бізнесу. Щоб нарощувати попит потенційних платоспроможних позичальників - суб'єктів малого та середнього бізнесу, банкам необхідно вивчати, аналізувати,

вдосконалювати та започатковувати такі механізми кредитування, види та форми кредитів, за яких з'явиться можливість зменшення різниці відсоткових ставок, обсягів необхідного забезпечення за кредитом, а також скорочення термінів розгляду кредитних заявок. Хорошим прикладом може слугувати світова практика, яка буде розглянута у розділі 2.

Певні етапи процесу банківського кредитування поодинці відповідають за вирішення окремих завдань, про які трохи згодом, а в купі ж вони забезпечують надійність і прибутковість кредитних операцій для банків і утворюють власне процес банківського кредитування, як показано на рис. 1.2 [50].

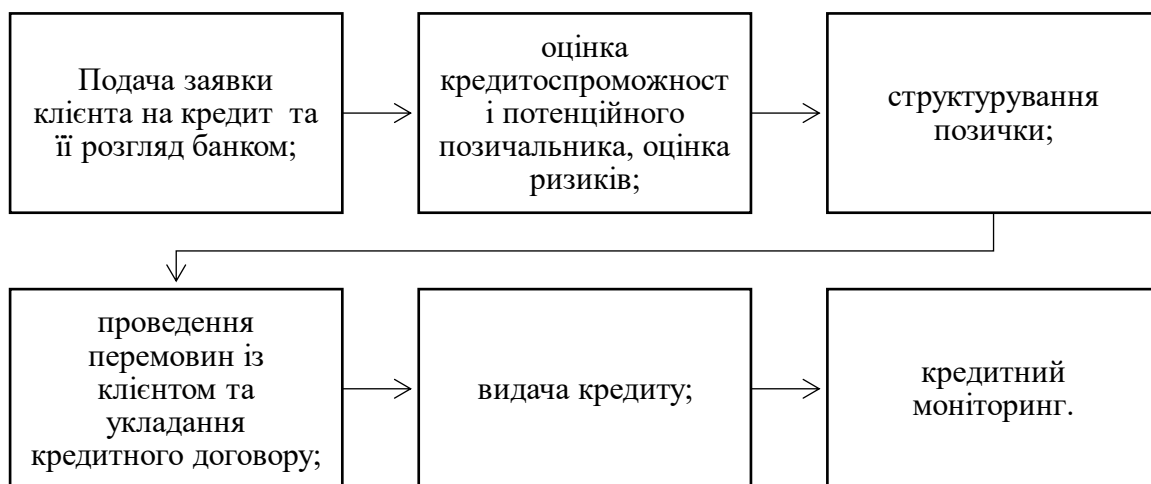

Рисунок 1.2 – Етапи процесу банківського кредитування

*Джерело: створено автором на основі [50, с. 204-207]

На першому етапі після подачі заявки клієнта на кредит банк розглядає її. Кредитна заявка має вміщувати всі умови договору, такі як сума кредиту, строк надання, ціль, сутність з обґрунтованим клопотанням, документи про забезпечення повернення кредиту, бізнес-план, балансова та фінансова звітність, якщо така є. Далі фахівець по кредитах від банку влаштовує співбесіду з імовірним клієнтом згідно з отриманою інформацією в кредитній заявці. За умови успішного проведення співбесіди та задоволення серйозності позичальника, з'ясування важливих деталей із відповідями, які влаштовують банк починається другий етап [50, с. 204].

Одним із ключових етапів процесу кредитування є вірогідна оцінка його кредитоспроможності у якості позичальника виконувати свої зобов'язання із метою зменшення ризиків. Для підвищення ефективності цього важеля необхідно визначити сутність поняття та проаналізувати особливості оцінки кредитоспроможності суб'єктів МСБ [50, с. 204].

Кредитоспроможність - це спроможність суб'єкта залучати позичковий капітал і здатність у майбутньому належним чином обслуговувати свій борг [75]. Її необхідно досліджувати як перед наданням кредиту, так і аналізувати у процесі дії кредитного договору з періодичністю, визначеною Положенням про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями.

Основою при оцінці кредитоспроможності є система фінансових коефіцієнтів, які визначаються за балансовими формами, серед яких коефіцієнти ліквідності, ефективності, фінансового левериджа, прибутковості, обслуговування боргу. Окрім перерахованих коефіцієнтів, для оцінки кредитоспроможності використовуються й інші, наприклад, коефіцієнти ділової активності, фінансової стійкості, рентабельності [42; 52, с. 33; 73].

Основною нормативною базою при оцінці кредитного ризику позичальника нині є Постанова Правління НБУ № 351 від 30.06.2016 р. «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями». Постанова заснована на Базельських принципах банківського нагляду. Також відзначу, що нововведене положення сумісне зі стандартом МСФЗ 9 (Фінансові інструменти), який також вимагає оцінки очікуваних збитків за фінансовими інструментами та впроваджений на міжнародному рівні з 01.01.2018 р. Особливістю нововведеного положення є тісний зв'язок встановлених деталізованих правил і загальних домінант оцінки кредитного ризику, який визначає можливість використання обґрунтованого твердження як банку, так і НБУ [61].

Згідно з Положенням «Про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями» банк здійснює оцінку

фінансового стану боржника – юридичної особи з установленою в пункті 48 розділу IV Положення періодичністю, проте не пізніше, ніж протягом трьох наступних календарних місяців після подання боржником – юридичною особою фінансової звітності відповідно до законодавства України [61].

Дивлячись на те, що малий та середній бізнес отримує не завжди великі обсяги прибутків, для оцінки його кредитоспроможності також доречним є використання такого методу, як аналіз грошових потоків, сутність якого полягає у визначенні оборотності робочого капіталу й основних засобів, прибутку від реалізації товару та чистого прибутку до оподаткування. Якщо бути більш точним, то мова про визначення чистого сальдо надходжень і витрат за певний період, що показує здатність чи нездатність підприємства погашати заборгованість за рахунок власних ресурсів.

Метод грошових потоків для оцінки кредитоспроможності МСБ на відміну від фінансових коефіцієнтів має ряд особливостей та переваг над другим:

- оцінка перспектив розвитку та стійкості суб'єкта МСБ шляхом аналізу інтенсивності інвестиційної та фінансової діяльності;
- визначення рівня можливостей суб'єкта повернути позику раніше настання терміну погашення кредиту та відсотків шляхом визначення сальдо грошового потоку за певний період;
- визначення оптимального терміну кредитного договору на основі інтенсивності прогнозованих грошових потоків позичальника.

Оцінка кредитоспроможності позичальника є не менш ефективною і за якісними показниками. Якісний аналіз проводиться за двома основними напрямками: оцінка менеджменту на підприємстві (внутрішній) та стан ринку (зовнішній). У свою чергу оцінка менеджменту на підприємстві включає: рівень менеджменту, досвідченість керівництва, інноваційність і рівень автоматизації керівництва, рівень довіри до клієнта, ділову репутацію, кредитну історію та готовність нести особисту відповідальність за кредит. Свідчити про успішний рівень менеджменту може якісний бізнес-план підприємства та позитивні аудиторські висновки. Аналіз вищезазначених складових проводиться задля

визначення ринкової позиції позичальника, рівня менеджменту потенційного клієнта та якості і своєчасності надання фінансової інформації. У свою чергу аналіз ринкової позиції підприємства полягає в ознайомленні банку з такими складовими діяльності позичальника, як володіння торговою маркою, конкурентоспроможністю продукту й обсягом попиту на неї, місцем розташування.

За умови коли клієнт (суб'єкт МСБ) звернувся банк за кредитом під якийсь новий проект, банк має проаналізувати показники фінансової ефективності інвестиційного проекту. Наприклад, на недопущення використання банківського кредиту для фінансування проекту вказує розмір внутрішньої норми доходності із від'ємним результатом. Показник внутрішньої норми прибутковості розраховується за формулою 1.1 [7; 21; 84]:

$$0 = NPV = \sum_{t=1}^n \frac{C_t}{(1+IRR)^t} - C_0, \quad (1.1)$$

де C_t - чистий приплив грошових коштів за період t

C_0 - загальна вартість початкових інвестицій

IRR - внутрішня норма прибутку

t - кількість часових періодів

Цей показник демонструє процентну ставку і чи є інвестиції у проект рентабельними. Фахівцям фінансової сфери добре відомо, що показує рівень ефективності банківського кредитування інноваційних проектів розмір процентної ставки за кредитом [7; 21; 84].

Натомість за умови, коли на практиці маємо однакову вартість кредитних ресурсів при оцінці проектів із різною рентабельністю, окреслити ефективність позики більш дієво буде шляхом прорахування показника фінансового левериджу. Таким чином, ефективнішим кредитування проекту буде у тому випадку, коли розмір його ефекту зі сторони банку-позичальника буде більшим. Ефект фінансового важеля прораховується шляхом відношення суми позичкового капіталу до суми акціонерного власного капіталу компанії або ж позичкового капіталу до суми загального капіталу.

Наступним третім етапом кредитування є структурування кредитної угоди і є можливим лише після позитивного результату оцінки кредитоспроможності та

кредитного ризику. На цьому етапі мають бути визначені такі характеристики кредиту: вид, сума, строк, забезпечення, порядок видачі і погашення, процентна ставка, вартість позички. Правильне встановлення кожної з них впливає на успіх кредитної угоди [50, с. 205].

Далі вже зі структурованим примірником кредитної угоди представник банку зустрічається з потенційним позичальником на перемовинах і укладає кредитну угоду, інколи цей примірник може суттєво різнитися з поданою ним кредитною заявкою. Фахівець банку повинен ознайомити клієнта з обов'язковими умовами майбутнього кредитного договору, за умови невиконання яких кредит не видається, а також з пунктами договору, стосовно яких можливий компроміс. На умовах домовленості угода підписується керівництвом банківської установи та клієнтом. Далі слідує наступний етап - видача кредиту, яка супроводжується розпорядженням кредитного відділу операційному відділу установи банку [50, с. 206].

І вже заключним етапом процесу кредитування є кредитний моніторинг, сутність якого полягає в контролі за дотриманням умов кредитного договору, наприклад, за цільовим використанням позичкових коштів, своєчасним поверненням суми та сплатою відсотку за користування кредитом. Кредитний моніторинг триває до повної виплати суми кредиту та процентної ставки за користування ним [50, с. 206].

Для оцінки ефективності кредитної діяльності банку застосовується ряд показників, серед яких:

- дохідність кредитних вкладень;
- прибутковість активів за рахунок кредитних операцій;
- частка доходів від надання кредитів у загальному обсязі доходу;
- рентабельність кредитних операцій;
- прибутковість кредитних операцій;
- виручка на одного працівника кредитного відділу [50, с. 151].

Розглянемо деякі з них. Коефіцієнт частки доходів від надання кредитів показує питому вагу доходів, які отримає банк від наданих кредитів. Доцільно

даний показник порівнювати із значенням коефіцієнта кредитної активності. Тоді свідчити про вищу ефективність кредитних операцій у розрізі усіх банківських операцій буде перевага питомої ваги кредитних доходів над питомою вагою кредитів у дохідних активах [50, с. 151]. Розрахунок частки доходів від надання кредитів у загальному обсязі доходу проводиться за формулою 1.2:

$$\text{Ч}_{\text{дох.кр.}} = \frac{\text{Доходи від кредитних операцій}}{\text{Доходи банку, усього}} \quad (1.2)$$

Коефіцієнт дохідності кредитних вкладень є універсальним показником, який свідчить про ефективність вкладень у кредитні операції та демонструє розмір доходу банку з кожної гривні, вкладеної в кредитні операції. Показник застосовують для порівняння ефективності усіх видів банківських операцій, наприклад, лізингові, факторингові операції, операції з валютою або з цінними паперами [50, с. 151]. У результаті аналізу визначається найбільш дохідний вид банківських операцій і найбільш оптимальні варіанти використання банківських ресурсів. Показник обчислюється за наступною формулою 1.3:

$$\text{К}_{\text{дох.}} = \frac{\text{Дохід від кредитних операцій}}{\text{Середня сума кредитних вкладень за період}} \quad (1.3)$$

У свою чергу рентабельність кредитних операцій (P_1) показує наскільки економічно ефективними є кредитні операції банку, тобто наскільки доходи покривають витрати по кредитним операціям [50, с. 152]. Розраховується за формулою 1.4:

$$P_1 = \frac{\text{Процентні доходи від кредитів} - (\text{Процентні витрати} + \text{Витрати кредитного відділу})}{\text{Процентні витрати} + \text{Витрати кредитного відділу}} \quad (1.4)$$

Отже, узагальнюючи розглянуту інформацію щодо організації кредитування малого та середнього бізнесу, відзначу, що цей процес передбачає його поетапне виконання. Взаємодію з клієнтом та надання консультацій повинні здійснювати співробітники фронт-офісу, які повинні добре розуміти кредитні продукти, умови та процеси, які відбуваються у банку. А також моніторинг фінансово-господарської діяльності покладається на співробітників підрозділів підтримки бізнесу або мідл-офісу, які у свою чергу мають бути експертами у фінансовому менеджменті та мати глибоке розуміння банківських нормативів для оцінки кредитних ризиків [19, с. 83].

Система організаційного забезпечення кредитування малого бізнесу представляє собою комплекс служб і підрозділів банку, які займаються дослідженням, розробкою та впровадженням відповідних кредитних рішень і несуть відповідальність за їхні наслідки.

1.3 Управління ризиками банківського кредитування малого та середнього бізнесу

При наданні кредиту малому та середньому підприємству банкам рентабельною є видача кредитів за максимально прийнятним рівнем ризику та виконання ультиматумів, які дають змогу одержати необхідні вигоди обидвом сторонам: суб'єктові МСБ дістати потрібний капітал для створення, становлення або розвитку, а банківській установі - прибуток від успішного вкладення. При збереженні таких засад формуються певні суперечності зацікавленостей позичальника і банку. Позичальник у свою чергу прагне отримати максимальну суму позики під мінімальну відсоткову ставку, натомість як зацікавленість банку виражається в отриманні максимально наближеної суми до запозиченої, а також відсотків за користування нею, що власне і виконує функцію прибутку для банку від здійсненої угоди, у свою чергу отримання відсотків за позику мінімізує рівень і можливість кредитного ризику неповернення.

Якщо розбирати питання кредитного ризику з погляду на розмір ставок за кредитами, то можна зазначити, що їх розмір свідчить про високий рівень кредитного ризику. Для прикладу можна відмітити, що в багатьох європейських країнах через менші вимоги кредитування для бізнесу процентна ставка річних нарахувань за користування кредитними коштами може складати близько 3%, натомість в Україні цей показник більший приблизно в 6-8 разів. Одним із факторів такої тенденції є питання кредитного ризику, таким чином чим меншим він є, тим банк меншою встановлює процентну ставку по кредиту, так як піддається меншому

ризик у по неповерненню кредиту. Тому гострота дослідження питання ризиків кредитування МСБ є явною і необхідною при вивченні процесу кредитування МСБ в цілому.

Твердження ризику тісно співіснує зі сферою фінансів, банківської справи. Ризик – це економічна група, яка відображає своєрідність сприйняття зацікавленими сторонами економічних взаємин дійсно існуючих невиразності та суперечностей, притаманних процесам цілевстановлення, менеджменту, ухвалення рішень, оцінювання, що перевантажені можливими небезпеками і втраченими перспективами [15]. Вивченню та систематизації питань ризиків у банківській сфері приділено чимало уваги з боку науковців, зокрема проведено ряд досліджень, які за допомогою різних підходів та різної подачі думок виклали у своїх роботах бачення про кредитний ризик.

Наприклад, науковець О.В. Пернарівський у своїй роботі зазначив, що кредитний ризик банку – це розмір неясності щодо появи одіозних інцидентів при проведенні фінансових угод, сенс яких заключається в тому, що контрагент банку не зможе втілити взяті на себе за домовленістю обов'язки, до того ж не вийде використати забезпечення повернення позичених коштів [55, с. 44].

Нерідко поняття ризику тісно співставляють із невизначеністю, що є досить справедливо, так як невизначеність інцидентів і їх наслідків, несподіваних змін, неточності або недостатності даних для ухвалення рішення може мати неабиякий вплив на банківську установу, а також на банківську систему в цілому. Проте не виключено, що все ж таки деяких змін передбачити неможливо і вони з'являться цілком несподівано, як, наприклад, війна в 2022 році для української банківської системи і економіки в цілому. Саме для уникнення значного впливу кредитних ризиків використовуються статистичні дані, дослідження та прогнози експертів у певних галузях, тощо. У підручнику з аналізу банківської діяльності [7] зазначалося, що осередком ризику є непередбачувані зміни. Відповідно, це спричинило виведення такої формули:

$$\text{Дійсна зміна} = \text{Очікувана зміна} + \text{Непередбачувана зміна} \quad (1.5)$$

Згідно з формулою (1.2) для успішного оцінювання та управління кредитними ризиками слід точніше на практиці охарактеризовувати очікування і визначати осередки непередбачуваних змін. Для оцінювання цих непередбачуваних змін застосовуються різноманітні методики, які ґрунтуються на оцінці мікроекономічних та макроекономічних показників, основою яких у свою чергу є математичні моделі та статистичних методи [7]. Потім досліджуються способи оцінювання фінансових інструментів. Наприклад, залучається рецензія як окремого ризику, який досліджується окремо від всіх інших, або наприклад ризик кредитного портфеля, іншими словами комплексу певних інструментів, які враховуються як єдине ціле.

До непередбачуваних змін можна віднести середовище суб'єкта господарювання, внутрішнє і зовнішнє включно, зокрема політико-економічне та правове поле, раптові зміни досліджуваного сегменту ринку, становлення нових конкурентів, тощо. Проте при таких умовах не слід забувати і такі причини як недостатність досвідченості та обізнаності менеджерів в управлінні бізнесом, чи незбіжність фактичних та очікуваних доходів за період користування кредитом, неспроможність хутко і дієво реагувати на зовнішні чинники та зміни «правил гри» ринку.

В.І. Грушко, О.І. Пилипченко, Р.В. Пікус, у своїй науковій роботі так визначили тлумачення дефініції «кредитний ризик»: «... невпевненість кредитора у тому, що боржник буде спроможним і матиме наміри виконати свої зобов'язання відповідно до термінів та умов кредитної угоди» [24].

У банківській сфері кредитний ризик ділиться на 2 рівні, для кожного відповідно застосовуються різні методи оцінки ризику і методи управління ним, які спричинені різними факторами. Рівні кредитних ризиків у банківській сфері прийнято виокремлювати такі:

1. кредитний ризик за окремою угодою – вірогідність настання збитків від невиконання позичальником умов заключеної кредитної угоди;
2. кредитний ризик портфеля – розмір ризиків за всіма угодами кредитного портфеля.

Ризик кожного індивідуального позичальника, обумовлений кредитоспроможністю, його можна встановити як зовнішній. Такий вид ризику не підвладний банку. А от кредитний ризик усього портфеля залежить від спроможності банку правильно та ефективно керувати портфельним кредитним ризиком. І вже такий вид ризику є внутрішнім, відповідно банк може повпливати на його плинність та наслідки.

Інтенсивність кредитного ризику залежить від переліку факторів, основними можна виділити такі [9; 42]:

- рівень концентрації кредитної діяльності банку здебільшого в одній сфері, вразливій до економічних зрушень;
- помітна питома вага кредитів, виданих сумнівним/підозрілим позичальникам;
- зосередження діяльності банку в незнайомих для банку, нових, нетрадиційних галузях;
- кредитування інсайдерів, іншими словами суб'єктів, яким підвладна закрита для загального доступу інформація;
- внесення багаторазових чи значних доповнень у політику банку щодо видачі кредитів, утворення портфеля цінних паперів;
- поновлення пакету послуг занадто великою кількістю новинок протягом короткого проміжку часу;
- недбальство позичальника;
- ухвалення у якості застави цінностей, які із затрудненням реалізуються на ринку, або цінностей, схильних до стрімкого знецінювання.

Кредитні ризики як частина загальних банківських ризиків розподіляється по класам за різними властивостями. У ході вивчення методичних матеріалів було узагальнено різні підходи та погляди стосовно розподілення кредитних ризиків на групи і результат представлено нижче у табл. 1.2.

Таблиця 1.2 – Класифікація кредитних ризиків

Ознака класифікації кредитних ризиків	Вид кредитних ризиків
За сферою виникнення	ризик щодо позичальника ризик щодо страховика ризик щодо гаранта ризик кредитного продукту ризик зміни зовнішнього середовища банку
За ринковою позицією	ризик по одиничних ринкових позиціях портфельний ризик
За рівнем прийняття рішень	макроекономічний ризик ризик на рівні банківської установи ризик відповідальної установи
За напрямом використання кредитів	Ризик за споживчими кредитами Ризик за промисловими кредитами Ризик за інвестиційними кредитами
За рівнем прогнозованості	Прогнозований ризик Непрогнозований ризик
За причинами виникнення	Об'єктивний ризик Суб'єктивний ризик Законодавчий ризик
За доцільністю здійснення кредитних операцій	Виправданий ризик Невиправданий ризик
За розмірами втрат	Незначний ризик Великий ризик Критичний ризик
За рівнем здійснення аналізу	Індивідуальний ризик Спільний ризик
За методами мінімізації	Уникнення ризик Зниження рівня ризик Передача (страхування) ризику
За ймовірністю реалізації	Реалізований ризик Потенційний ризик
Залежно від характеру прояву	Моральний ризик Діловий ризик Фінансовий ризик
За терміном дії кредитної угоди	Ризик по короткостроковим угодам Ризик по довгостроковим угодам
За фінансовими наслідками	Ризик, унаслідок якого є фінансові втрати Ризик, унаслідок якого є втрачена вигода Ризик, унаслідок якого є фінансовий дохід
За видом операцій кредитного характеру	Ризик при кредитуванні Ризик при операціях з векселями Ризик при лізингових операціях Ризик при факторингових та гарантійних операціях Ризик при акредитивах
За способом впливу на ризик	Ризик, що регулюється банком самостійно Ризик, що передається на страхування страховій компанії (гаранту, поручителю) Ризик, що розподіляється між іншими банками

*Джерело: узагальнено автором на основі [53; 73]

З метою обмеження або мінімізації банківських ризиків банками організовується процес управління ризиками, який впливає на успішність роботи

банку. Управління ризиками — це процес, який складається з виявлення, вимірювання, оцінювання, контролю та моніторингу ризиків банку, а також враховуються взаємопов'язаність ризиків між собою. Ця система має на меті збільшення ринкової вартості власного капіталу банку, що є стратегічною метою діяльності банку. Вигідна відповідність між рівнем ризику та економічною вигодою, яка наприкінці може бути отримана через його прийняття і є метою управління ризиками [73, с. 21].

Правилами управління банківськими ризиками прийнято виділяти такі:

- ризики між собою є взаємопов'язаними;
- на рівень ризику впливає багато факторів і тому він постійно зазнає змін;
- ризики клієнтів співіснують із ризиками, із якими стикаються банки;
- так як банки розпоряджаються не власними грошима, то старання обминати ризики у таких установ має бути ще більшим, ніж, наприклад, у позичальника-підприємця [73, с. 22].

Процес управління ризиками забезпечує виконання наступних завдань:

- ризики мають бути збагненими, банк та його керівництво має сприймати їх свідомо;
- ризики мають бути толерантними, задовільняти правила, прийняті спостережною радою банку;
- стратегічна мета діяльності банку має бути врахована при прийнятті ризику;
- рішення з прийняття ризику мають бути чіткими;
- економічна вигода має покривати прийнятий рівень ризику;
- розмір капіталу банку має відповідати розміру ризиків, із якими він стикається;
- заохочення для досягнення високих показників управління ризиками мають бути скоординовані з рівнем толерантності до них [73, с. 22].

Прийнято виділяти чотири етапи процесу управління ризиками (рис. 1.3): осмислення ризику, з'ясування причин його появи; дослідження та оцінка розміру

ризик; втілення управлінських рішень, які мають мінімізувати або усунути ризики шляхом застосування доцільних методів управління; проведення безперервного моніторингу за рівнем ризиків з процедурою поворотного зв'язку.

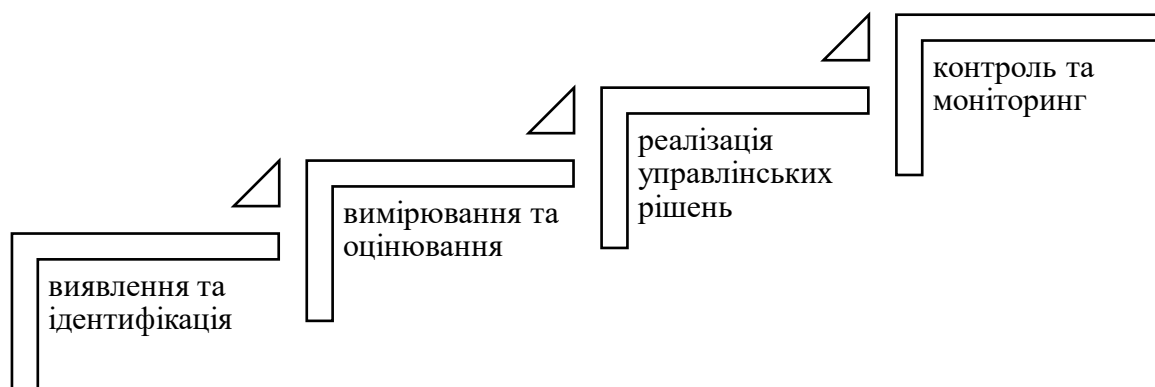

Рисунок 1.3 - Етапи процесу управління ризиками

*Джерело: створено автором на основі [73, с. 25]

Розглянемо методи управління ризиком кредитного портфеля (рис. 1.4). У перелік цієї групи методів входить диверсифікація або розподіл кредитного портфеля між усіма позичальниками, які за певними характеристиками різняться між собою. Метод концентрації є протилежним диверсифікації і означає розподіл кредитного портфеля серед певної категорії клієнтів. Наступний метод управління кредитним ризиком лімітування, який полягає у фіксації максимальних сум кредитів, таким чином обмежує ризик. В основі створення резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків лежить акумуляція частини грошей банку, які утворюють резерв для покриття неповернених кредитів. Коли мається на увазі продаж активів банку шляхом форматування їх у цінні папери, йдеться про передачу кредитного ризику іншим учасникам, і це сек'юритизація. І ринок кредитних дериватів з виокремленням кредитного ризику у вигляді об'єкту торгівлі спричинив появу такого методу управління кредитним ризиком як хеджування [73, с. 165].

Рис. 1.4 – Методи управління кредитним ризиком на рівні кредитного портфеля [73, с. 164]

Сутність методів управління кредитним ризиком на рівні окремого кредиту полягає в дотриманні їхньої послідовності, так як вони ж і є етапами процесу кредитування (рис. 1.5). З метою мінімізації кредитного ризику перед кредитним фахівцем ставиться відповідне завдання на кожному з етапів процесу кредитування, тоді відповідно ці ж етапи і будуть слугувати методами управління кредитним ризиком на рівні окремого кредиту.

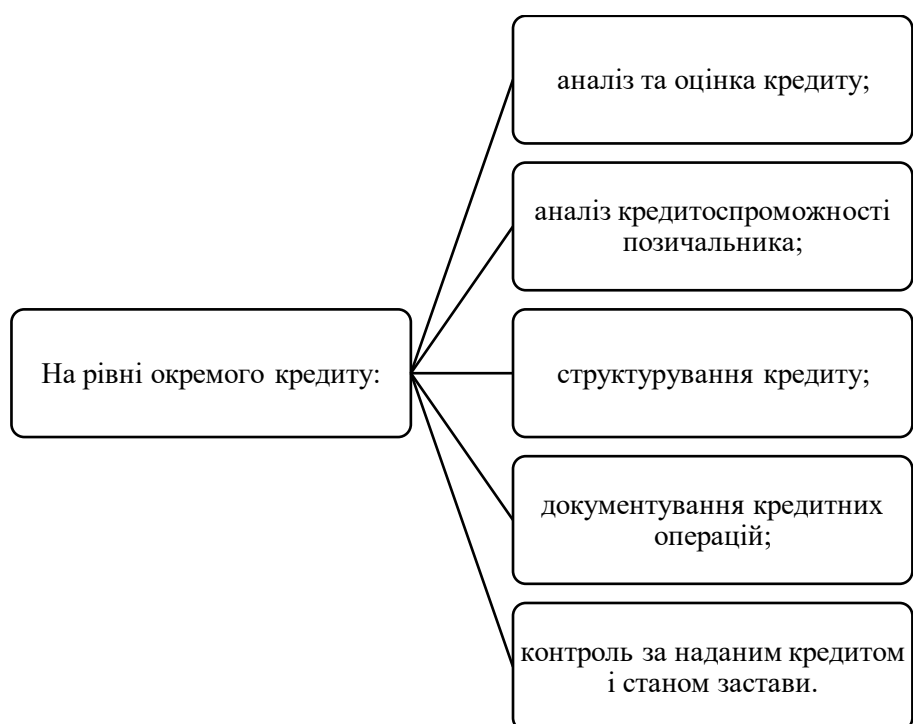

Рис. 1.5 – Методи управління кредитним ризиком на рівні окремого кредиту [73, с. 164]

Також необхідно приділити увагу ефективній оцінці кредитного ризику для змоги керування та нівелювання ним, адже сутність дефініції кредитного ризику, його класифікація вже розглянуті. Раніше було визначено, що ризик і дохідність тісно пов'язані поняття між собою, то здійснення оцінки ризику є потенційно важливою кожному конкретному кредитору з метою виявлення допустимого для певної ситуації та клієнта ризику. Іншими словами визначити допустиму грань, до якої банк може ризикувати, надаючи позики, тобто з'ясувати межу, рівень ризику якої буде прийнятний для банку і не наражатиме його на небезпеку банкрутства. Мірилами оцінки кредитного ризику є якісний та кількісний аналізи.

У свою чергу сутність якісного аналізу кредитного ризику заключається у визначенні джерел ризику. Витоки кредитного ризику – це ті умови, які породжують невизначеність при проведенні кредитних операцій. Виявлення таких джерел – передумова ефективного управління ризиками, саме тому необхідно розглянути будову кредитного ризику зі сторони причин його виникнення.

Основні причини виникнення кредитного ризику виділяють такі:

- неспроможність позичальника до ініціювання відповідного грошового потоку;
- ризик модифікації вартості або ліквідності забезпечення;
- моральні та етичні характеристики позичальника такі як недисциплінованість, подання хибної інформації, заважання банківському контролю, шахрайство тощо.

Слідом за визначенням джерел кредитного ризику здійснюється їх групування за певними ознаками. Далі встановлюється суб'єктивна складова кредитного ризику, проводяться виявлення інтересів суб'єктів ризику тощо.

Після визначення джерел кредитного ризику проводиться їх кількісне визначення. Тому якісний аналіз тісно переплітаються з кількісним. Кількісний аналіз кредитного ризику проводиться за допомогою різних методів, найрозповсюдженіші з яких: статистичний, метод експертних оцінок, метод аналогій, аналіз вразливості, методи імітаційного моделювання тощо. Одним із

ключових шляхів кількісної оцінки кредитного ризику є оцінка кредитоспроможності потенційного позичальника, яка була розглянута раніше.

Отже, діяльність підприємства значною мірою корелюється з тим, як складається та як використовується його фінансовий капітал. Адже підприємства мають право залучати капітал як з власних джерел, так і шляхом позичання. Для певних підприємств основним джерелом фінансування є їх власний капітал, для інших – позиковий, так як в умовах ринкової економіки позикові кошти є досить розповсюдженим елементом надолуження нестачі фінансового капіталу. У структурі капіталу підприємства позикові кошти займають значну частину. Ефективне використання загального фінансового капіталу передбачає оптимальну структуру, яка включає як власний, так і позичковий капітал. Залучення позикових коштів може мати як позитивні наслідки у вигляді збільшення рентабельності власного капіталу, так і негативні, що проявляється у зменшенні фінансової стійкості підприємства. Отже, залучення позикових коштів є важливим питанням суб'єктивного характеру для кожного бізнесу, і тому це питання потребує виваженого підходу до визначення необхідності обсягів та джерел залучення таких фінансових ресурсів [16, с. 72].

За певних умов більш доцільним є формування фінансових ресурсів шляхом збільшення власного капіталу, в інших – шляхом залучення додаткових позичок. Відповідно, одному бізнесу вигіднішою є можливість використовувати внутрішні джерела фінансування, для іншого – зовнішні.

Система моніторингу ризиків допомагає внести корективи до поточної діяльності на основі попереджувальних сигналів, які вона генерує з використанням механізму зворотного зв'язку. Її успішність в більшості випадків залежить від ефективності системи моніторингу. За такого підходу до організації процесу управління, менеджери середнього рівня відповідають як за надійність локальної системи, так і за реалізацію стратегічних цілей, сформульованих на рівні вищого керівництва банку.

З метою посилення контролю над банківськими ризиками крупні банки організовують комітети з управління ризиками або ж спеціалізовані відділи, які

працюють під керівництвом правління банку. У переліку їхніх завдань є збір, обробка та аналіз інформації, яка надходить зі структурних підрозділів, її узагальнення та прогнозування можливих сценаріїв, і в сукупності діяльність таких відділів допомагає враховувати ризики на рівні всього банку.

У переліку питань щодо становлення ринкової економіки одне з найважливіших посідає необхідність достатнього фінансового обслуговування малого й середнього бізнесу. Безумовно, суб'єкти таких верств бізнесу мають обмежені власні ресурси. Отримання кредитних коштів не завжди є можливим, тому що на імовірність надання кредиту впливають певні ускладнення, серед яких: небажання комерційних банків видавати мікрокредити зі значно меншим прибутком для себе, непроста процедура укладання банками відповідних рішень, нестача у суб'єктів малого бізнесу заставного майна.

У процесі ефективної організації систем ризик-менеджменту вітчизняним банкам важливо використати міжнародний досвід і пам'ятати, що становлення практики управління ризиками ще не завершене. Створити універсальну методику побудови систем ризик-менеджменту не можна в принципі, оскільки кожний банк по-своєму унікальний, орієнтований на власну ринкову нішу, можливості своїх працівників, усталені зв'язки. Механічне копіювання вдалої моделі управління ризиком, створеної конкретним банком, призведе швидше до негативних наслідків в іншому банку. Управління банківськими ризиками - це процес і методи, що використовуються банками для ідентифікації, оцінки, контролю та зниження ризиків, пов'язаних з їх діяльністю. Цей процес спрямований на забезпечення стабільності, надійності та ефективності банківської діяльності.

РОЗДІЛ 2

КРЕДИТУВАННЯ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ І ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВИТКУ

2.1 Роль банківського кредитування у фінансовому забезпеченні малого та середнього бізнесу в Україні

Економіка України за останні п'ятнадцять років декілька разів перебувала у стані фінансово-економічних криз, під час і після яких значення фінансової стійкості підприємств у різних секторах виробництва зростає. Є декілька пояснень такої тенденції: необхідність фінансового забезпечення задля масштабування та збільшення ефективності їх функціонування, а також створення умов задля безперебійного фінансового потоку та забезпечення фінансових ресурсів на макроекономічному рівні. Саме тому бізнеси, які мають змогу формувати та управляти фінансовими ресурсами більш вільно, на фінансовому ринку є ключовими учасниками-кредиторами та боржниками грошових ресурсів. На основі цього вивчення сучасного стану кредитування малого та середнього бізнесу в Україні та запропонування варіантів його вдосконалення є актуальним завданням на сьогодні.

Для оцінки стану банківського кредитування в Україні протягом останніх років необхідно дослідити основні тенденції функціонування банківського сектора. Перш за все, протягом досліджуваного періоду 2008-2023 рр. банківська система зазнала значної реструктуризації, про що свідчать дані на рис. 2.1. На початок 2008 року в Україні функціонувало 175 банків, вже на початку 2017 року ця кількість майже вдвічі зменшилася і станом на 01.01.2017 р. кількість діючих банків становила 96 од., також тренд скорочення кількості діючих банків прослідковується до сьогоднішнього дня і на початок 2023 року ця цифра складає 67 діючих банків. Варто зазначити, що за 2014-2020 роки було ліквідовано 107 комерційних банків з фінансової площини задля очищення банківської системи від

неплатоспроможних банків, діяльність яких є недостатньо прозорою. Вищезазначена політика Національного банку України мала позитивний вплив на якість, прозорість та фінансову стійкість банківського сектора в довгостроковій перспективі.

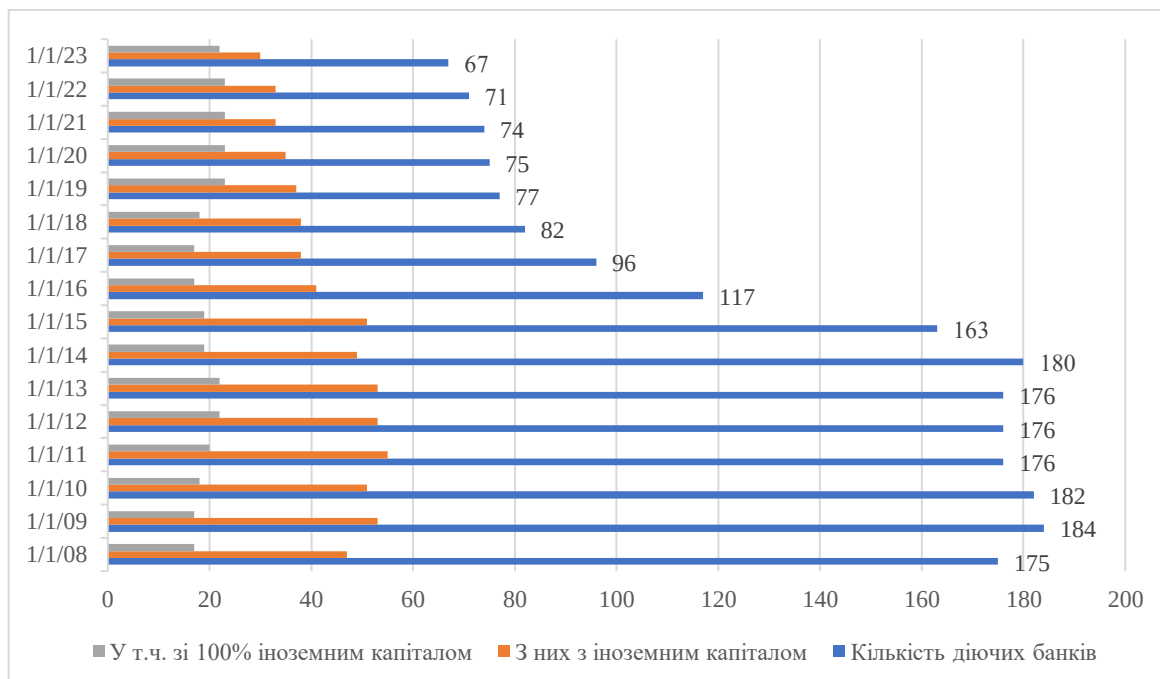

Рисунок 2.1 – Динаміка діючих банків в Україні протягом 2008-2023 рр., шт
Джерело: розроблено автором на основі [31]

Поточний стан банківського кредитування не є задовільним, особливо це помітно у 2022 році через повномасштабне вторгнення росії. На рис. 2.2 показана динаміка обсягів наданих банківських кредитів в Україні у гривневому еквіваленті. Видно, що динаміка є нестабільною і перший струс спостерігався 2008 року разом зі світовою економічною кризою. Тодішня криза мала певні наслідки на українську банківську сферу, основні з яких:

- зниження довіри населення до банків;
- складнощі з виплатою зовнішніх запозичень, отриманих у попередні періоди, та складнощі з залучення нових вкладень інвесторів;
- нестабільність на валютному ринку;
- підвищення ставок за кредитами.

У період 2010-2019 поступово банківська сфера почала стабілізуватися і щороку нарощувати обсяги наданих кредитів, проте 2014-2016 розвиток майже

зупинився і показники ледь-ледь змінювалися, щойно обсяги надання кредитів почали знову зростати, як світ сколихнула коронакриза, яка понесла негативні наслідки на всю економіку України у 2020 році. Поступова адаптація банківської сфери до нових умов цифровізації, зокрема активному розвитку дистанційних цифрових технологій помітна на кінець 2021 року, але тут знову виникли нові випробування для економіки України, йдеться про повномасштабне вторгнення наприкінці лютого 2023 року.

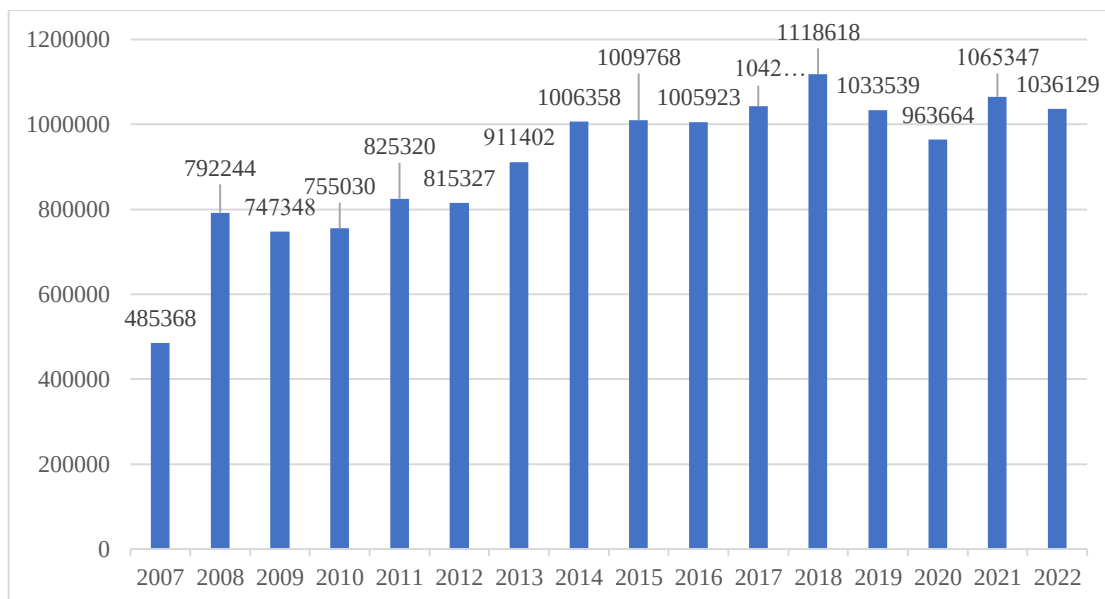

Рисунок 2.2 – Динаміка обсягів наданих кредитів в Україні за 2008-2023 рр., млн. грн.

Джерело: розроблено автором на основі [6]

Якщо дослідити вплив суб'єктів МСБ на розмір валового внутрішнього продукту провідних країн світу і порівняти їх з таким показником в Україні, то на рис. 2.3 видно, що 52% ВВП в Україні виробляється саме малими та середніми підприємствами, у той час як у Китаї цей показник становить 60%, а у США 44%, і ці держави є лідерами у багатьох сферах виробництва та торгівлі і прикладом для багатьох. Саме тому потрібно продовжувати рухатися у цьому напрямку, брати приклад із найсильніших економік і допомагати розвиватися МСБ, щонайменше, фінансуючи бізнес, і економічні зміни не змусять себе чекати.

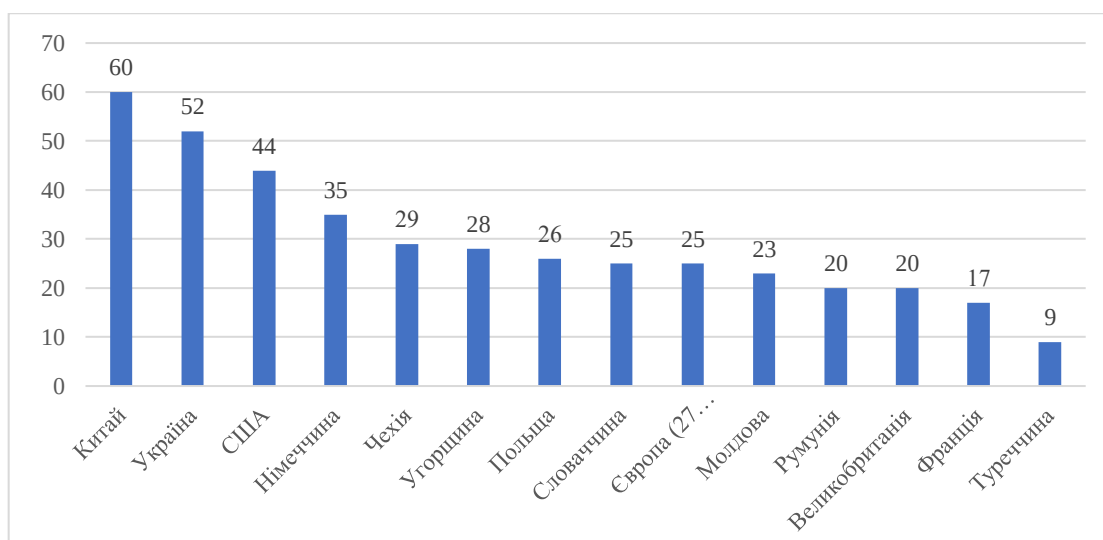

Рисунок 2.3 - Частка внеску МСБ у ВВП країн світу в 2020 році, % [80]

На сьогоднішній день в Україні всіма простежується глибока економічна та політична криза. Політична нестабільність, загроза для енергосистеми, невдоволеність владою, інфляція, обмеження експорту/імпорту, країна має бути готова до всього, тому і наслідки повномасштабного вторгнення з лютого на економіку суттєві і навіть критичні. Якщо аналізувати дані у таблиці 2.1 стосовно номінального та реального показника валового внутрішнього продукту України протягом останніх 5 років, то чітко видно, що до початку війни спостерігалася позитивна тенденція, після коронакризи на кінець 2021 року ВВП тільки почав показувати значні темпи приросту, точніше темп приросту номінального ВВП на кінець 2021 року становив 30,17%, а реального – 14,28%. Так як значний вплив на рівень ВВП має малий та середній бізнес, то ці дані можуть свідчити про те, що якраз активно діяли та розвивалися ці галузі підприємництва. Проте станом на кінець 2022 року з початком війни спостерігається падіння ВВП, рівень номінального ВВП порівняно з 2021 роком впав на 4,92%, а реального – на 11.41%.

Таблиця 2.1 – Валовий внутрішній продукт України

Рік	Номінальний ВВП, млн. грн.	Відхилення, млн. грн.	Темп приросту, %	Реальний ВВП, млн. грн.	Відхилення, млн. грн.	Темп приросту, %
2018	3558706	x	x	3083409	x	x
2019	3974564	415858	11,69	3675728	592319	19,21
2020	4194102	219538	5,52	3818456	142728	3,88
2021	5459574	1265472	30,17	4363582	545126	14,28
2022	5191028	-268546	-4,92	3865780	-497802	-11,41

*Джерело: розроблено автором на основі [13; 23]

На рис. 2.2 видно, що починаючи з 2013 року кредитування і банківська система в цілому натрапили на «капкан», про що свідчить девальвація гривні у 2014 році, а разом із цим виникла криза багатьох банків, відповідно відбулося банкрутство великої кількості банківських установ, що призвело до нарощування кількості ризиків кредитування та підвищення процентних ставок за кредитами, і на рис. 2.4 можна прослідкувати тодішні негативні тенденції зміни темпів інфляції, які були надзвичайно високими.

Незважаючи на зростання темпів інфляції протягом 2014-2015 років, яке було наслідком руйнівної кризи для української економіки, на рис. 2.2 можна спостерігати незмінний обсяг кредитування, це є свідченням того, що реальні темпи зростання кредитування в Україні були від'ємними на той період.

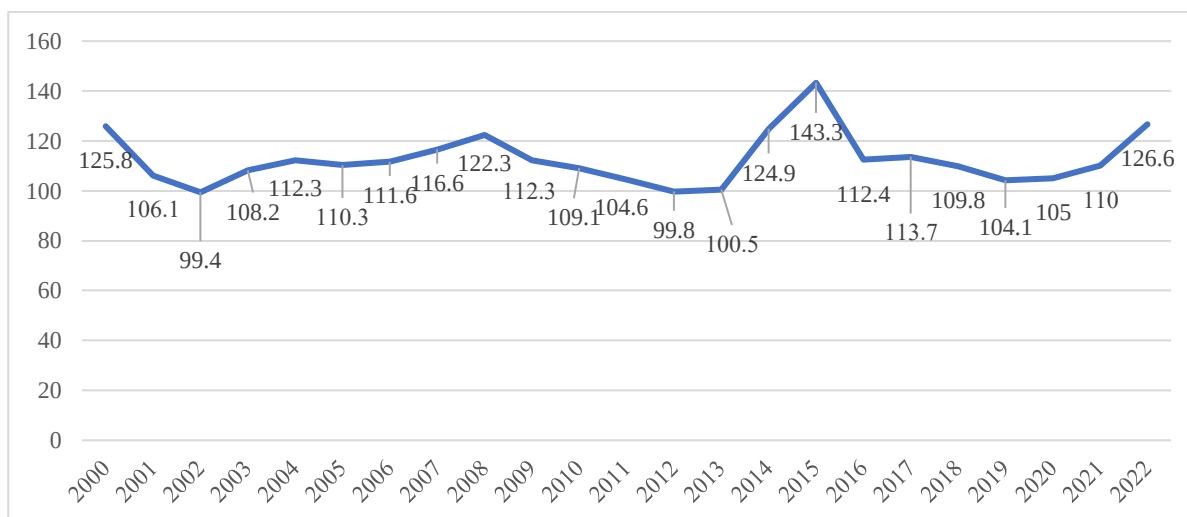

Рисунок 2.4 – Темп інфляції в Україні, % (2000-2022 рр.)

Джерело: розроблено автором на основі [30]

Слід зауважити, що протягом 2006-2009 років було видано більше кредитів домашнім господарствам, тоді спостерігався кредитний споживчий бум. Проте світова фінансова криза внесла корективи у вигляді зниження обсягів наданих кредитів домогосподарствам, натомість почали зростати обсяги кредитів корпоративному сектору (рис. 2.5).

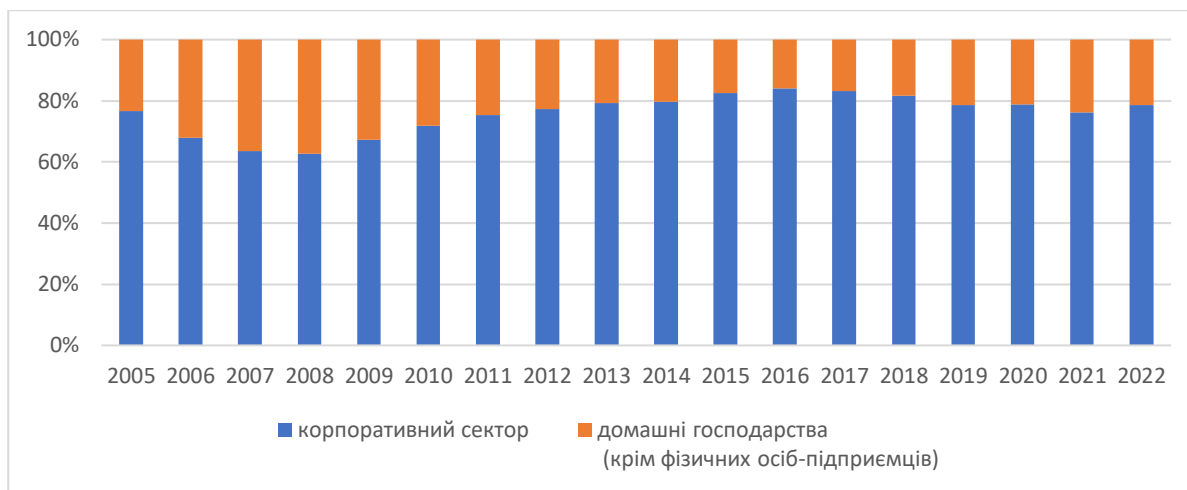

Рисунок 2.5 – Кредити, надані резидентам у розрізі секторів економіки (2005-2022 рр.)

Джерело: розроблено автором на основі [23]

Вагомим негативним показником процесу кредитування банками є частка непрацюючих кредитів у структурі кредитного портфелю банків. Такі кредити («NPL») є серйозними порушеннями укладених відносин між суб'єктами кредитування. Як наслідок NPL впливають на економіку шляхом нераціонального розподілу кредитів, а також падіння довіри учасників ринку, що в результаті сповільнює зростання економіки країни [48].

Українська банківська система, на жаль, має вагомий ринок NPL, обсяги непрацюючих кредитів виходять за норми. Передумовою цього стало проведення експансіоністської кредитної політики в той час, коли стандарти оцінювання платоспроможності позичальників були низькими, а права кредиторів недостатньо захищені. Тенденція різкого зростання обсягів проблемних кредитів у кредитному портфелі найбільш чітко простежується у 2009 та у 2015-2017 роках (табл. 2.2). Обсяг NPL різко зріс на той час через:

- девальвацію гривні;
- спад світової економіки;
- окупацію частини території України;
- ліквідацію неплатоспроможних банків з фінансового ринку та націоналізацію Приватбанку;
- застосування оновленого підходу до визначення NPL.

Аналізуючи дані у таблиці 2.2 видно, що динаміка нарощування кредитного портфелю банків є поступовою, проте під час коронакризи цей показник пішов на спад. У 2019-2020 роках прослідковується зниження попиту на кредити з кількох причин. По-перше, через нестабільність економічної ситуації, яка проявлялася із зупинкою багатьох підприємств, зменшенням доходів громадян і в цілому невизначеністю, що буде завтра. Наслідком такої нестабільності стало більш обережне ставлення до фінансових зобов'язань та зниження попиту на кредити з боку підприємств і домогосподарств. По-друге, збільшення ризиків викликало більш обережне ставлення банків при наданні кредитів. Як наслідок банки стали вимогливішими до кредитних заявників, збільшили відсоткові ставки та обмежили доступ до позик, що вплинуло на процес отримання кредитів для підприємств і громадян.

Натомість зазначу, що незважаючи на кризу COVID-19, банки змогли притримати і навіть зменшити частку непрацюючих кредитів у 2020-2021 роках, це є свідченням позитивних тенденцій у кредитному секторі. 41% непрацюючих кредитів в загальному кредитному портфелі до початку війни станом на кінець 2021 року є результатом кредитної експансії в минулі роки, коли стандарти оцінювання платоспроможності позичальників були низькими [48].

Обсяг проблемних кредитів у кредитному портфелі банків після початку повномасштабного вторгнення росії поки що особливого занепокоєння не викликає. Станом на кінець 2022 року частка NPL сягала 30%. Це значно менше навіть, аніж результат показника NPL на кінець 2021 року. Із початком війни кредитний ризик був головною загрозою для банківського сектору у 2022 році, як зазначали експерти, адже очікувалося нарощування проблемних кредитів і кількості непогашених кредитів у другій половині року. Це пояснюється тим, що частка кредитів корпоративному сектору у 2022 році становила близько 80%. Але із таблиці 2.2 видно, що частка непрацюючих кредитів у банківській системі наразі не викликає особливої тривоги після початку повномасштабного вторгнення росії. Найбільший вплив на це мали ефективний ризик-менеджмент та бажання самих бізнесів розвиватися і підіймати економіку.

Таблиця 2.2 – Динаміка обсягів кредитного портфеля банків та обсягів непрацюючих кредитів в Україні у 2006-2022 рр.

Період	обсяги кредитів резидентам, млн. грн.	обсяги кредитного портфелю, млн. грн.	обсяги NPL, млн. грн.	частка NPL у кредитному портфелі, %	Відхилення	
					млн. грн	темп приросту, %
2006	627967	156268	8127	5,2%	х	х
2007	969567	269294	9872	3,7%	1745	21,47
2008	1116456	485368	13795	2,8%	3923	39,74
2009	810282	792244	31686	4,0%	17891	129,69
2010	1112545	783634	120593	15,4%	88907	280,59
2011	1314200	802031	145268	18,1%	24675	20,46
2012	1371761	874633	153577	17,6%	8309	5,72
2013	1641018	864684	169294	19,6%	15717	10,23
2014	1472811	959967	152994	15,9%	-16300	-9,63
2015	1405837	1082750	249755	23,1%	96761	63,24
2016	1664993	1056142	363895	34,5%	114140	45,70
2017	1700997	1080873	538714	49,8%	174819	48,04
2018	2447107	1090914	594999	54,5%	56285	10,45
2019	3016172	1193558	630767	52,8%	35768	6,01
2020	3235181	1097684	530780	48,4%	-99987	-15,85
2021	3872334	1049579	430371	41,0%	-100409	-18,92
2022	2702935	1149567	345131	30,0%	-85240	-19,81

*Джерело: розроблено автором на основі [23; 48]

Рівень непрацюючих кредитів вище понад норму є однією з причин підвищення ставок за кредитами, відповідно чим вищими вони є, тим менший стимул у позичальників їх брати, і підприємці та фізичні особи все частіше розраховують на власні кошти, оминаючи взяття кредитів.

У таблиці 2.3 можна відслідкувати зміни процентних ставок за новими банківськими кредитами в розрізі валют протягом 2006-2022 рр. Кризи негативно впливають на розмір процентних ставок за кредитами, тому на кінець 2009 року відбулося різке зростання процентної ставки до 18,3%, до кінця наступного 2010 року показник зменшився до 14,6%, на кінець 2015 року знову процентна ставка була значно вищою за значення попередніх періодів і становила 17,5%, хоча в 2020-2021 рр. під час пандемії COVID-19 ставки були нижчі, ніж в 2019 р., це можна пояснити зниженням обсягу проблемних кредитів. За останні роки прослідковуються відносно низькі ставки за валютними кредитами, імовірно за все це пов'язано з тим, що попит на валютні кредитні ресурси в Україні доволі

низький, були внесені зміни в законодавство, після чого валютне кредитування, окрім підприємців, було заборонено [23; 48]. На допомогу бізнесу уряд запровадив програму кредитування «Доступні кредити 5-7-9%», і в умовах кризи COVID-19 ця програма втримала банківську систему на плаву, а після початку повномасштабного вторгнення РФ ця програма продовжує сприяти розвитку підприємництва і представлена багатьма банками.

Таблиця 2.3 – Динаміка змін процентних ставок за кредитами суб'єктам МСБ в Україні у 2006-2022 рр.

Період	обсяги кредитів резидентам, млн. грн.	процентна ставка, %	процентна ставка за кредитами суб'єктам МСБ		темп приросту	
			у національній валюті	в іноземній валюті	у національній валюті	в іноземній валюті
2006	627967	14,1	15,4	11,3	x	x
2007	969567	13,5	14,4	11,3	-1,0	0,0
2008	1116456	16,0	17,8	11,6	3,3	0,2
2009	810282	18,3	20,9	10,0	3,1	-1,5
2010	1112545	14,6	15,7	10,5	-5,3	0,5
2011	1314200	14,3	16,0	9,2	0,3	-1,3
2012	1371761	15,5	18,4	8,4	2,4	-0,8
2013	1641018	14,4	16,6	9,4	-1,8	0,9
2014	1472811	15,0	17,6	9,0	1,0	-0,3
2015	1405837	17,5	21,8	8,8	4,2	-0,2
2016	1664993	15,9	18,5	8,8	-3,3	-0,1
2017	1700997	14,6	16,4	7,5	-2,2	-1,3
2018	2447107	17,2	19,1	5,9	2,8	-1,6
2019	3016172	17,0	19,8	5,1	0,7	-0,8
2020	3235181	13,1	14,1	5,0	-5,6	-0,1
2021	3872334	12,2	13,3	4,1	-0,8	-0,9
2022	2702935	16,2	18,5	4,6	5,2	0,5

*Джерело: розроблено автором на основі [23]

Таким чином, проаналізувавши динаміку кількості банків в Україні, обсягів наданих банківських кредитів, зміну темпів інфляції в Україні, дослідивши кредити, надані резидентам у розрізі секторів економіки (2005-2022 рр.) та ознайомившись із динамікою обсягів кредитного портфелю банків, непрацюючих кредитів та процентних ставок за кредитами за період 2006-2022 рр., було визначено, що сучасний стан кредитування є прогнозовано низьким, і така

тенденція почалася ще з 2014-2015 рр. На сьогоднішній день гальмує кредитування малого та середнього бізнесу високі ризики кредитування, високі ставки за кредитами, так банки убезпечуються від отримання збитків. Також варто відмітити високий рівень проблемних кредитів.

Але малий та середній бізнес як окрема соціально-економічна складова попри перешкоди розвивається в складних умовах. Чимало бізнесів «загинули» через військові дії, їх потрібне фінансування на відновлення чи навіть становлення наново бізнесу, інші масштабуються і також потребують додаткових коштів, ще одні переїжджають в інше місце і власних коштів не вистачає, тому на допомогу також треба залучені кошти, а хтось запускає нову партію продукції чи взагалі створює новий бізнес і окрім власних вкладень потребують додаткових залучень. Саме тоді підприємцями розглядаються можливі джерела фінансування. На сьогоднішній день ефективна діяльність підприємства в системі ринкової економіки напряду залежить від періодичного користування різними формами кредитування.

2.2 Банківські кредитні продукти для малого та середнього бізнесу в Україні

На кінець грудня 2021 року, кредитний портфель малого та середнього бізнесу в Україні зріс на 8,7% порівняно з початком року і склав 356,9 млрд гривень. Дані проаналізовані станом на кінець 2021 року, бо на сайті Укрстат немає ще даних про 2022 рік. На той момент найбільшу частку в структурі кредитів для МСБ становлять кредити на розвиток бізнесу та оборотні кредити, які складають відповідно 49,1% і 38,4% від загального обсягу кредитів. У період з січня до листопада 2021 року, малим та середньому бізнесу в Україні видано кредитів на суму 201,1 млрд гривень, що є збільшенням на 31,4% порівняно з відповідним періодом 2020 року. За видами кредитів, кредити на розвиток бізнесу (44,1%),

оборотні кредити (34,3%), інвестиційні кредити (13,4%) та кредити на поповнення обігових засобів (8,1%) мають найбільшу частку [78, с. 85].

У додатку А проаналізовано кредити, надані депозитними корпораціями нефінансовим корпораціям, їх динаміка та розподіл за розміром суб'єкта господарювання і строками погашення. Таким чином за період з 2017 по 2022 роки спостерігається нерівномірна динаміка наданих кредитів підприємствам. Так, під час коронакризи різко зменшилися обсяги кредитування бізнесу і темп зростання був від'ємним з декількох причин. Під час коронакризи бізнеси стали більш обережними та обмежили свої витрати через значну невпевненість у економіці. Чимало підприємств помітно відчували зниження попиту на товари та послуги. Також фінансові установи стали більш обачними, враховуючи ризик неповернення кредитів. Відмічу ще скорочення ресурсів, доступних для кредитування через велику кількість неплатоспроможних позичальників та невизначеність щодо майбутнього. Натомість лише на кінець 2021 року показник почав показувати позитивний результат і темп зростання вже становив 3,89%.

Також відзначу, що частка кредитів суб'єктам малого та середнього бізнесу за увесь досліджуваний період була більшою, ніж кредити суб'єктам великого підприємництва, так, наприклад, у 2017 році частка кредитів великим бізнесам становила 37,47%, а МСБ – 38,63%, більш відчутна різниця на кінець 2022 року: кредити МСБ 38,44% у загальному обсязі кредитування підприємництва, а великим підприємствам – 27,33%. Така тенденція спостерігається через те, що МСБ ведуть більш прозору фінансову звітність та ефективніше контролюють свої операції. Банки також віддають перевагу кредитуванню саме малого та середнього сектору, так як це сприяє зростанню зайнятості, збільшенню ВВП та підтримує підприємницьку активність. Ці підприємства більш оперативно реагують на зміни на ринку та набагато швидше впроваджують нові ідеї та технології. Саме з цих причин і уповільнився темп зростання кредитів великому бізнесу, натомість пришвидшився темп зростання кредитування МСБ. Так у 2019 році темп зростання кредитування малого бізнесу становив 27,97%, у той час як кредитування великого підприємництва на кінець 2019 року -24,32% [23].

На сьогоднішній день фінустанови надають перевагу у кредитуванні бізнесам у сфері агропромисловості, переробної, легкої та харчової промисловості. Згідно зі статистичними даними НБУ за 2022 рік зафіксовано значний приріст в обсязі кредитування бізнесу державними банками. У порівнянні з 2021 роком Укрексімбанк найбільше відзначився нарощенням кредитного портфеля до 82,9 млрд. грн., власне на 13,7 мільярдів гривень кредитуванням бізнесу. Ощадбанк збільшив обсяги кредитування бізнесу на 10,6 млрд. грн., тобто на 17%. У свою чергу у звітності Приватбанку помітно приріст у обсягах кредитування до 28,2 млрд. грн. Водночас, експерти підкреслюють, що більшість нових кредитів надано бізнесу в рамках державних програм [4].

Відділ управління кредитним ризиком ПУМБу звітував про те, що надзвичайно популярною була державна програма «Доступні кредити 5-7-9%», яка мала на меті надання фінансової підтримки бізнесам. У рамках цієї програми у 2022 році банк надав понад 8 мільярдів гривень включно малим, середнім та великим підприємства. Програма надавала підтримку клієнтам шляхом рефінансування їх старих кредитних лімітів за рекордно низькою процентною ставкою [4].

Для малого бізнесу найбільш поширеним видом кредитування було отримання кредитів без застави, але з державними гарантіями. Цей вид кредитів склав у 2022 році 7,8 мільярдів гривень. Процентна ставка для цих кредитів була такою: UIRD (3 місяці) + 7% річних, з одноразовою комісією 1% від суми кредиту. Щодо кредитів на придбання основних засобів, вимагалась передоплата в розмірі не менше 20% від суми покупки. Для кредитів, які забезпечуються «твердою заставою», наприклад, нерухомістю або технікою, діяла умова покриття з коефіцієнтом 1,6 [80].

У ході дослідження найбільших кредиторів юридичних осіб було встановлено, що Приватбанк приєднаний до програми «Доступні кредити 5-7-9%», яка надає компенсацію підприємцям частини їх кредитного навантаження. Згідно з цією програмою, стартапи та нові бізнеси можуть отримати від 100 тисяч до 50 мільйонів гривень на період до п'яти років. Відсоткова ставка становить від 0% до 9%, в залежності від кількості робочих місць, які будуть створені бізнесом, а також

щорічного обороту. Крім цього, Приватбанк пропонує спеціальні умови для агробізнесу в рамках цієї програми [2].

Окрім цього, у Приватбанку існує спеціальна програма кредитування для агробізнесу, під назвою «Агросезон». Ця програма надає кредити на різні цілі, зокрема на закупівлю сировини та матеріалів для сільськогосподарського циклу, ремонт техніки та приміщень, придбання запчастин, будівельних матеріалів, основних засобів та інше. Термін дії кредитної лінії становить до 36 місяців, а мінімальна сума кредиту становить 500 тис. грн з відсотковою ставкою 17% на рік. Учасники програми «Доступні кредити 5-7-9%» можуть отримати знижку на відсоткову ставку [41].

Приватбанк має можливість надавати кредити для бізнесу під заставу депозиту фізичної особи, де клієнт отримує можливість використовувати до 85% від суми депозиту за ставкою 2,5% річних, яка відрізняється від ставки за депозитом. Кредит може бути наданий на суму не менше 10 тис. грн або еквівалентну суму в євро чи доларах. Строк кредиту менший за строк депозиту на п'ять днів [36].

Крім того, банк надає кредити для придбання основних засобів, таких як комерційний транспорт, сільгосптехніка та спецтехніка, на строк від 1 до 3 років на суму від 100 тис. грн за ставкою UIRD (індекс ставок за депозитами фізичних осіб на 3 місяці) + 7% річних або від 0% річних за програмою уряду «Доступні кредити під 5-7-9%» [35].

Банк надає кредитну програму для фінансування поточних потреб бізнесу, яку можна використовувати для дивідендів та фінансової допомоги, але не для погашення заборгованості за кредитними договорами. Кредит може бути виданий до 5 млн грн юридичним особам та до 2 млн грн ФОПам на період від 1 до 3 років. Відсоткова ставка може бути 0% за програмою уряду «Доступні кредити 5-7-9%» або UIRD + 7% річних за програмою державних гарантій [3].

Приватбанк також пропонує й інші кредитні програми для бізнесу, які включають кредитний ліміт для юридичних осіб та підприємців із можливістю отримання від 10 тис. до 2 млн. грн. для юридичних осіб та від 10 до 500 тис. грн

для підприємців, зі зниженою річною ставкою у 16,5% для аграріїв. Також банк пропонує лізинг для бізнесу на різноманітну техніку, таку як сільгосптехніка, легкові автомобілі та спецтехніка, за ставками від 0,01% річних, що залежать від партнерської програми. Лізинг для сільгосптехніки доступний до п'яти років, з графіком погашення, який підлаштовується під сезонність бізнесу. Приватбанк пропонує овердрафт, що є короткостроковим видом кредитування бізнесу, який може бути використаний для отримання обігових коштів. Строк дії договору становить один рік, а відсоткова ставка в гривні стартує від 13,5% річних [11; 57].

Найбільш тісно із Приватбанком конкурує Укрексімбанк за розміром кредитного портфеля для бізнесу і переліком програм кредитування цієї сфери економіки. В Укрексімбанку діє програма державного кредитування підприємців «Доступні кредити 5-7-9%» зі ставкою від 0% до 9%. Цей вид кредиту надається для фінансування інвестиційних цілей або покриття потреб в оборотних коштах на суму до 60 млн грн для малих, в тому числі мікропідприємств та середніх підприємств. Строк кредитування може складати до 5 років для реалізації інвестиційного проекту або до 2 років для покриття потреб в оборотних коштах. Відсоткова ставка по кредиту становить від 5% до 9% річних (залежно від обсягу виручки/сегменту суб'єкта підприємництва та кількості новостворених робочих місць) для фінансування інвестиційних проектів та 9% річних для покриття потреб в оборотному капіталі [1].

Укрексімбанк надає фінансування для аграрного сектору, яке включає декілька видів агрокредитів. Перший вид – «Інвестиційний», який забезпечує фінансування основних засобів для використання в господарській діяльності. Максимальний термін кредитування становить 60 місяців, а річна ставка в гривні починається з 10,30%. Другий вид – «Сільгосптехніка» – забезпечує фінансування придбання сільськогосподарської техніки та обладнання, що використовується в господарській діяльності. Термін кредитування становить до 7 років, а річна ставка в гривні починається з 10,30%. Третій вид – «Оборотний» – забезпечує фінансування витрат, пов'язаних з господарською діяльністю. Термін

кредитування становить до 12 місяців, річна ставка так само в гривні починається з 10,30% [76].

У цій фінансовій установі є можливість взяти кредит на поточні потреби підприємства і овердрафт. Перший вид кредиту дозволяє поповнити оборотні кошти на строк до 12 місяців за річною ставкою 10,30%. Овердрафт забезпечує фінансування поточних потреб підприємства в розмірі 40% або 60% від середньомісячних надходжень на поточний рахунок, залежно від умов договору. Строк кредитування також до 12 місяців, а річна ставка становить від 10,30% в гривні [39].

Укрексімбанк пропонує бізнес-кредит під заставу депозиту, що можна використовувати для здійснення основної господарської діяльності позичальника. Максимальний строк кредитування – 12 місяців. Відсоткова ставка складається з розміру ставки на вклад та маржі банку, яка не менше 2,5 відсоткових пунктів. Якщо кредит надається в національній валюті, то ставка складає 11,65% річних для застави в іноземній валюті [37].

Укрексімбанк пропонує інвестиційне фінансування через чотири види кредитів. Перший - «Комерційна іпотека», який фінансує придбання комерційної нерухомості, земельних ділянок і нерухомого майна. Другий - «Транспортні засоби», який дозволяє придбати нові і вживані автомобілі, вантажні транспортні засоби і техніку несільськогосподарського призначення. Третій - «Обладнання, устаткування», який фінансує придбання обладнання для господарської діяльності та офісного обладнання. І, нарешті, «Розвиток бізнесу», що надає кошти на капітальні витрати, ремонтні роботи, започаткування нових напрямків діяльності, придбання складників і фінансування маркетингових заходів. Строк кредитування залежить від виду кредиту і не перевищує 10 років для першого виду, 7 років для другого і третього видів та 5 років для четвертого виду. Відсоткова ставка становить 10,30% і вище в залежності від умов кредитування [29].

В Укрексімбанку існують кредитні продукти для малих та середніх підприємств в рамках партнерської програми, міжнародних фінансових організацій, а також лізинг та інші подібні варіанти фінансування [40; 45; 77].

У таблиці 2.4 систематизовано кредити для бізнесу в Ощадбанку станом на кінець травня 2023 року. Видно, що банк видає бізнесу такі кредити: овердрафт, на поповнення обігових коштів, на придбання транспортних засобів та обладнання, доступні кредити 5-7-9%, кредит під депозит, за використанням державних гарантій та інші. В умовах кожного кредиту вказані ставки, строк, сума, разова комісія та застава.

Таблиця 2.4 – Кредити для МСБ в Ощадбанку

Вид кредиту для бізнесу	Ставка	Строк	Сума	Разова комісія	Застава
Овердрафт:	від 23.15% річних,	до 2 років,	до 10 млн. грн.,	від 0,5%,	без застави.
Поповнення обігових коштів:	плаваюча/фіксована,	до 3 років,	—	від 0,25%,	нерухоме та рухоме майно, майнові прав, порука.
Придбання транспортних засобів та обладнання:	від UIRD 3м +8,95% річних,	до 5 років,	від 0,25% від суми кредиту,	від 10 000 грн.,	транспортні засоби та обладнання, що купується.
Доступні кредити 5-7-9%:	від 5% річних в залежності від цілі,	до 5 років,	від 0,75% від суми кредиту,	до 60 млн. грн.,	майно клієнта/поручителя, обладнання, транспортні засоби, нерухоме майно, основні засоби, що купуються за рахунок кредитних коштів.
Кредит під депозит:	маржа від 3%,	залежить від строку депозиту,	0,5%,	від 100 000 грн.,	депозит, розміщений в Ощадбанку.
Кредитування з використанням державних гарантій:	не більше Індексу UIRD (12 міс.) +6%,	до 01.04.2026 р.,	не більше 1% річних від суми кредиту,	від 100 тис. грн. до 100 млн. грн.,	Держава виступає поручителем по кредиту клієнта в певному розмірі.

*Джерело: розроблено автором на основі [38]

Таким чином, найбільш ефективним і поширеним є банківське кредитування, яке дозволяє підприємствам знизити фінансові обмеження та покрити недостачу фінансів на поточні і капітальні витрати. Такі фінансові можливості сприяють продовженню нормального функціонування бізнесу, збільшенню його конкурентоспроможності і розширенню можливостей для розвитку. Позичкові кошти надають підприємствам можливість розширювати свою діяльність шляхом відкриття нових філій, розширення асортименту продукції або

послуг, впровадження нових технологій та інші дії. Це допомагає привернути нових клієнтів, збільшити обсяги продажів і розвивати бізнес.

Було проаналізовано основні види кредитів для бізнесу представлені в Ощадбанку, Укрексімбанку та Приватбанку. В залежності від цілі кредитування можна виділити кредити у різних банках за найвигіднішими умовами. Так, наприклад, державною програмою «Доступні кредити 5-7-9%» найкраще скористатися в Приватбанку, сума кредиту становитиме від 100 тис. грн до 50 млн. грн. для нових бізнесів до 5 років, процентна ставка від 0 до 9% в залежності від кількості робочих місць, які будуть створені бізнесом, а також щорічного обороту. Важливо зазначити, що цей вид кредитування пов'язано з багатьма іншими, представленими Приватбанком, за рахунок чого ті стають більш вигідними. Кредит під депозит вигідніше представлений в Ощадбанку, сумою від 100 тис. грн. і процентною ставкою з розміром маржі від 3%. Кредити для агропромисловості найвигідніше брати в Укрексімбанку, де представлено три різновиди кредиту для агрокомплексу за нижчою у порівнянні з іншими банками процентною ставкою 10,3%.

2.3 Проблеми та перспективи розвитку кредитування малого та середнього бізнесу в Україні

На сьогоднішній день стан кредитування МСБ помітно погіршився через війну. Чимало фінансових установ припиняли видачу кредитів за об'єктивних причин, насамперед, у зонах окупації та бойових дій. Бізнеси також щодня стикаються з проблемами, пов'язаними з повномасштабним вторгненням. Із війною з'явилися ряд пов'язаних проблем, таких як окупація територій, знищення виробництв, зниження попиту на продукцію, енергетичний дефіцит, мобілізація, закупівля сировини та обладнання, кредитний ризик та відповідно дорожчання кредитних ресурсів.

Загалом у сфері кредитування малого та середнього бізнесу проблеми у розвитку можна розглядати з двох сторін: кредитора та позичальника. Якщо коротко виділити найголовніші з них, то до проблем з боку кредитора можна перерахувати такі:

- бюрократія та непрозорість ведення малого та середнього бізнесу;
- недостатня економічна та юридична грамотність підприємців;
- зависокі ризики неповернення кредитів;
- нестабільність політичної ситуації в країні і нерозуміння завтрашнього

дня.

До проблем з боку позичальників можна віднести такі:

- висока вартість кредитів;
- жорсткі умови отримання кредитів;
- довгі терміни розгляду заявок;
- нестабільна політична ситуація в країні [54; 83].

Тепер більш детально розберемося в проблемах, які заважають розвитку кредитування малого та середнього бізнесу на сучасному етапі. Банки на сьогоднішній день мають неоднозначну позицію щодо такого кредитування, деякі розуміють, що МСБ – є перспективним напрямом кредитування, інші – рахують цей сектор бізнесу занадто ризиковим і не прагнуть допомогти йому у розвитку. Хоча було зазначено раніше, що саме ці сектори бізнесу виробляють більшу частину валового внутрішнього продукту в країнах з ринковою економікою, зокрема і в Україні, та надають понад 70% робочих місць. Кредитування малого та середнього бізнесу сприяє розвитку економіки загалом. Банки, які фінансують цей сектор, вносять свій внесок у підтримку економічного розвитку країни.

У сучасних умовах, розвиток бізнесу відбувається з великою динамікою, і прийняття швидких рішень для них має важливе значення. Однак банки поки що вміють забезпечити миттєве розглядання кредитних заявок тільки для фізичних осіб. У випадку з підприємцями та юридичними особами цей процес стає складнішим. Більшість банків застосовують стару методику: вони роблять запит на фінансову інформацію про клієнтів, проводять аналіз та приймають рішення

протягом одного-двох тижнів. Якщо мова йде про кредитування під заставу, то цей процес може зайняти навіть до двох місяців. У цей час бізнес може перебувати в стані очікування фінансування, що призводить до його простоювання.

Наступний чинник, який гальмує розвиток кредитування МСБ – непрозорість діяльності МСБ, тобто мається на увазі діяльність підприємств із тіньовою економікою. Це проявляється у прагненні підприємства ухилятися від сплати податків, тому такі бізнеси ведуть неофіційну бухгалтерську звітність і можуть навмисне приховувати не лише дійсну інформацію про обсяги виробництва та бізнесу, а й про прострочені борги та кредитну заборгованість. У боротьбі з непрозорістю діяльності МСБ може вступити уряд, встановивши та контролювавши чіткі правила та регуляції для малого та середнього бізнесу. Також обов'язковість відкритої інформації про підприємства може посприяти прозорості та виступити гарантом перевірки діяльності малого та середнього бізнесу [26].

Банки оцінюють фінансовий стан клієнта та тенденції його діяльності за останній період по зростанню виручки та кредитній історії. Проте, проблемою є те, що в цей звітний період входять карантинні місяці, які негативно впливають на фінансові показники бізнесу. Якщо під час аналізу відсутні ці показники протягом півроку, шанси отримати кредит значно збільшуються. Одночасно, коли бізнес звертається за кредитом, він оцінює всі свої фінансові результати, тоді як банк бачить лише офіційну частину. Тому бізнес подає запит на значно більшу суму, ніж ту, яку банк готовий видати. Часто фінансові установи зменшують запропоновану суму до 50%.

Багато підприємств беруть кредити для нових справ, стартапів, тому підприємці не достатньо володіють знаннями у бізнес-плануванні і тому представляють банку недосконалі проєкти бізнес-планів, що є поганим показником у призначенні кредиту для бізнесу. Варіантами вирішення такої проблеми можуть стати обов'язкове навчання для нових бізнесменів шляхом менторства, онлайн-курсів та вебінарів, навчальних закладів та бізнес-школ, які можуть охоплювати такі теми, як бізнес-планування, маркетинг, фінанси, управління ризиками і т.п.

За відсутності у підприємства застави або поруки, що також може унеможливити більші обсяги сум кредиту банки в якості забезпечення приймають приватне майно власників бізнесу або поручителів.

Не можна нехтувати у такому випадку і проблемою високих процентних ставок, що залежать від багатьох факторів і зрілості бізнесу також. Виходячи з аналізу динаміки процентних ставок прослідковується їх зміна, значні підвищення та знов падіння, в основному такі тенденції пов'язані з політичною та економічною ситуацією в країні. Поточний рівень процентної ставки за кредитами блокує ефективне використання коштів держави та ресурсів банківської системи в економіці, де спостерігається значне зменшення номінальних обсягів виробництва товарів та послуг. Крім того, поточна ліквідність банків не пов'язана з продуктивністю економіки чи ефективністю банківської системи, а головним чином залежить від отримання міжнародної допомоги та емісійних коштів на рахунки банків. Тому бізнесам важливо керувати кредитною історією та забезпечувати своєчасне повернення кредитів. Це може сприяти підвищенню ймовірності отримання позики зі зниженою процентною ставкою. Дослідження та порівняння варіантів кредитування бізнесу різних банків з метою знаходження найвигідніших умов кредитування може значно посприяти зменшенню витрат на кредити. Ретельно оцінивши процентні ставки, комісії та інші умови, які можуть вплинути на загальну вартість позики, можна зекономити певну суму грошей.

Українські банки на сьогоднішній день можуть не мати достатньої кількості грошових ресурсів для надання кредитів малим та середнім підприємствам. Аби банки видавали кредити, ці гроші треба брати звідкись, зазвичай цю роль беруть на себе депозити, але за нестабільної економічної та політичної ситуації населення скорочує обсяги вкладень і це є ще одним якорем при кредитуванні малого та середнього бізнесу. Це суттєво обмежує можливості банків надавати довгострокові позики підприємцям, зокрема на модернізацію основних фондів. Таким чином, малі та середні підприємства втрачають можливість реалізовувати довгострокові проєкти.

Так, всі напрями вдосконалення мають бути втілені в практику, але без стабілізації політичної ситуації це не дасть необхідного результату, тому необхідно чекати та допомагати країні чим можемо, підтримувати економіку хоча б на такому рівні як зараз. Також низька прибутковість, ба навіть збитковість діяльності банків і більшості підприємств реального сектора економіки є рушійною силою головних умов функціонування кредиту – стримує формування доданої вартості, що перерозподіляється банками. У кризових умовах інструментарій, який використовується банками для кредитування МСБ, не завжди відповідає потребам та особливостям останнього.

Також заважає бізнесу у стабілізації положення нестача фінансових ресурсів у країні, а саме неплатоспроможність клієнтів. Бізнес страждає і від відсутності достатнього капіталу, майже половина населення, яке залишається на території України вважають проблемою нерозуміння завтрашнього дня, не знаєш чого очікувати від ворога, і боїшся ризикувати. Але не тільки зі сторони позичальників та кредиторів є проблеми, а і з боку держави, адже непередбачуваність дій держави може вже завтра покращити або погіршити положення бізнесу. Як от наприклад у період часу із квітня до червня 2022 року негативний вплив на показники кредитування посилювався. Це позначається на якості кредитів в Україні, попит на кредити з боку бізнесу знижується, стандарти кредитування посилюються суттєво, банки убезпечують себе від ризиків, тому банки схвалюють усе менше заявок. Але вже станом на кінець 2022 року банківська система більше адаптувалася під сучасні умови та нарощує обсяги кредитування малого та середнього бізнесу, попит зі сторони таких бізнесів також активно збільшується.

Для подолання цих проблем найбільш ефективним рушієм може стати державна підтримка, яка на даний момент в Україні є недостатньо ефективною, але результати можна прослідкувати. В Україні є Закон «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» № 4618-VI від 22.03.2012 р., який є основою державної підтримки бізнесу [62].

Із моменту започаткування Державної програми «Доступні кредити 5-7-9%» суб'єкти підприємництва отримали від уповноважених банків 57 038 кредитів загальним обсягом 177,85 млрд. грн., із яких 37 470 – від банків державного сектору економіки загальним обсягом 74,43 млрд. грн. станом на кінець лютого 2023 року. Із початку війни в Україні у рамках цієї програми укладено 22 216 кредитних договорів загальним обсягом 88,23 млрд. грн., із них надано банками державного сектору – 15 000 кредитних договорів загальним обсягом 43,34 млрд. грн. Дану пільгову програму реалізує Фонд розвитку підприємництва (ФРП). Єдиним учасником Фонду є Уряд України в особі Міністерства фінансів України, який є координатором діяльності цього ФПР. На сьогоднішній день за Державною програмою «Доступні кредити 5-7-9%» ФРП уклав угоди про співробітництво з 45 банками [46].

Державна програма «Доступні кредити 5-7-9%» з 2020 року є головним рушієм гривневого корпоративного кредитування. Українське мале та середнє підприємництво продовжує оживати: Ukrainian Business Index зростає, компанії продовжують відновлення робочих місць, нарощування товарних запасів і розширення своєї клієнтської бази. Спостерігаючи за успішністю цих програм, уряду доцільно збільшити їх обсяги та охопити ширше коло позичальників [10].

Також зазначу, що з метою підвищення доступності кредитів варто передивитися і спростити вимоги до заставного забезпечення суб'єктів малого та середнього бізнесу і покращити систему моніторингу заставного забезпечення. На сучасному етапі практичне застосування такої системи моніторингу в більшості банків зумовлює ситуацію, коли при виникненні вже проблемної заборгованості кредитор натрапляє на відсутність заставного майна в позичальника. Тому включення до алгоритму дій необхідно додати систему моніторингу заставного забезпечення та детально занотувати терміни та результати його проведення.

Ще одним важливим напрямом вдосконалення є підвищення кваліфікації співробітників банку, їхньої мотивації до кредитування МСБ. Особливості кредитування цього сектору бізнесу потребують змін у підході до отримання премій, коли на їх розмір впливає якість надання кредитів МСБ, а не їх кількість.

Логічно і справедливо буде, коли в основу розрахунку премій необхідно включати показники кількості запропонованих послуг, у використанні яких клієнт-позичальник буде зацікавлений у подальшому.

Навіть у сучасному положенні під час воєнного стану фінансовий сектор продовжує працювати над адаптацією умов фінансування за рахунок державних програм чи за власні ресурси. Мета якого полягає в тому, аби бути єдиною екосистемою для малого та середнього бізнесу як головного бюджетоутворюючого суб'єкта.

Запровадження спеціальних механізмів кредитування є необхідною умовою для відродження фінансового посередництва банків, зокрема у сфері кредитування малого бізнесу. Проєкти малого та середнього бізнесу і проєкти енергетичної безпеки країни можуть бути потенційними напрямками спрямування кредитів [56].

Одним із важливих шляхів поліпшення стану кредитування в Україні є стимулювання кредитування в аграрній сфері промисловості. Якщо дослідити світовий досвід кредитування агропромислового комплексу, то можна виокремити такі основні фінансові схеми для цієї сфери промисловості:

- Залучення комерційних банків до аграрного сектору шляхом залучення державних гарантій на банківські кредити та субсидування процентних ставок. Ця фінансова схема використовується у таких країнах, як Великобританія, Чехія, Словаччина, Китай, Голландія та Австрія.
- Кредитування агропромислового комплексу через кооперативні банки, схема розповсюджена в Німеччині, Франції, Японії та Польщі.
- Кредитування агропромислового комплексу залученням небанківських кредитних організацій та кредитних кооперативів. Цей підхід використовується в США, Канаді та країнах Центральної та Східної Європи [8; 32; 65].

Отже, проблеми банківського кредитування підприємств свідчать про високі кредитні ставки, через що банки, убезпечуючи себе від збитків, підіймають відсоткові ставки за кредитами. Наразі, найбільше гальмує існування та розвиток процесу кредитування суб'єктів малого та середнього бізнесу війна в Україні і невизначеність завтрашнього дня.

2.4 Удосконалення інструментарію кредитування малого та середнього бізнесу в умовах цифрової економіки

Інструментами кредитного процесу є певний перелік елементів та кроків, які практично використовуються у процесі надання та управління кредитами. Основні інструменти процесу кредитування бізнесу можна виокремити такі:

1. Кредитний аналіз. Цей елемент є процесом оцінки кредитоспроможності позичальника, який вміщує в себе аналіз його фінансового стану, платоспроможності, кредитної історії та забезпечення. Результатом роботи такого інструменту кредитування є визначення ризиків, які можуть виникнути у процесі надання кредиту.

2. Кредитні стандарти. Мова йдеться про набір правил і критеріїв, які обумовлюють умови, за якими дозволено видавати кредит. Кредитні стандарти вміщують в себе вимоги до позичальників, забезпечення, строків погашення, відсоткових ставок та інших умов.

3. Кредитні договори. Це юридичні угоди, які підписуються між банком і підприємством права та обумовлюють обов'язки між ними. Кредитний договір вміщує в собі умови надання та повернення кредиту, зокрема, розмір кредиту, відсоткову ставку, графік погашення кредиту та інші деталі.

4. Забезпечення. Цей інструмент кредитування розкриває особливості майна або активів, які використовуються як гарантія погашення кредиту. Забезпечення може включати нерухомість, рухоме майно підприємства або особисте майно власника, цінні папери або поручительство третіх осіб. Банк убезпечує себе від ризиків неповернення і завдяки цьому елементу кредитного процесу забезпечує собі захист у разі невиконання позичальником своїх зобов'язань.

5. Відсоткові ставки. Це вартість кредиту, яку підприємства мають в обов'язковому порядку сплатити за користуванням кредитними коштами. Відсоткові ставки можуть бути як фіксованими, так і змінними, це залежить від умов ринку та політики кредитора.

6. Кредитний ризиковий менеджмент. Цей інструмент кредитування розкриває процес оцінки, контролю та управління ризиками, які виникають із видачею кредиту. Вміщує оцінку кредитного ризику, розробку стратегій мінімізації ризиків, моніторинг кредитних портфелів, а також визначення заходів для зменшення можливих збитків.

7. Кредитний контроль та погашення. Це алгоритм контролю за відшкодуванням кредитного зобов'язання, включно з встановленням графіків платежів, моніторинг виконання зобов'язань позичальника, виявлення затримок платежів та прийняття заходів для врегулювання несплати.

Варто згадати коронакризу, і те, як зарубіжні економіки справлялися з нею, та які інструменти вдосконалювалися з початком кризи, аби уберегти та допомогти бізнесу, адже ці заходи багатьох європейських країн є показовим прикладом вдосконалення існуючого на сьогоднішній день інструментарію процесу кредитування з метою успішного подолання нової воєнної кризи. Адже зараз українська економіка і зокрема банківський сектор знаходиться дещо в схожому підвішеному стані, проте результати аналізу сучасного стану кредитування малого і середнього бізнесу свідчать про те, що банківський сектор краще справляється з кризою 2022 року більшою мірою через те, що під час коронакризи була пророблена велика робота з формулюванням імунітету до ризиків. Отже, коронакриза завдала МСБ удару і з боку пропозиції, і зі сторони попиту. З початком епідемії COVID-19 через суттєві запроваджені обмеження зазнали удару канали постачань матеріалів і доставки продукції, деякі сфери бізнесу навіть потрапили під пряме адміністративне обмеження роботи, пригадаємо і те, що у деяких випадках працівники просто не мали змоги вийти на роботу через обмеження транспорту чи хворобу, виникла тоді і необхідність перебування вдома з дітьми під час закриття шкіл та дитсадків. Спостерігалось значне скорочення попиту на товари та послуги, перш за все з причин скорочення доходів, по-друге, спостерігалось різке погіршення економічних очікувань.

До прикладу, у США Служба управління малим бізнесом (SBA) розробила програму надання пільгових кредитів. Підприємства з кількістю співробітників до

500 осіб мали можливість отримати кредит на суму до 10 млн. доларів під 1% річних. Кредитні гроші можна було використовувати на оплату заробітної плати, оренду та комунальні послуги. А також якщо підприємство не звільняло працівників, то передбачалося списання суми кредиту, витраченого на першочергові витрати [85].

Для малого та середнього бізнесу Румунії 3 роки тому, у квітні 2020 року, розпочалася реалізація програми «SME INVEST ROMANIA», метою якої було надання цим сферам бізнесу фінансової підтримки. Згідно з програмою, пропонувалося здійснення пільгового кредитування на поповнення обігових коштів обсягом до 1 млн євро строком на 3 роки, і за умовою такого фінансування 80% від суми кредиту забезпечується гарантією держави для середніх підприємств та обсягом 200 000 євро і 100 000 євро з 90% державною гарантією для малих підприємств та мікропідприємств відповідно. Малий та середній бізнес також отримав можливість залучати інвестиційні кредити обсягом до 2 млн євро строком на 6 років, щодо яких надається державна гарантія на рівні 80% від обсягу кредиту[44].

Суб'єкти болгарського мікробізнесу та самозайняті особи з обмеженою кредитною історією одержали дозвіл на отримання позикових коштів на суму до 25000 євро для започаткування підприємницької діяльності. Суб'єкти малих та середніх підприємств, у яких через пандемію зменшилася сума доходу, зросла дебіторська і кредиторська заборгованості, одержали також можливість на отримання кредиту обсягом до 150 000 євро на поповнення обігових коштів під портфельні гарантії Болгарського банку розвитку[44].

А для підприємств Угорщини з початком коронакризи і до кінця 2020 року було введено можливість замороження заборгованості за кредитними, лізинговими та іншими договорами займу. Для сектору малого та середнього бізнесу запропоновано використання програми кредитування «NHP Hajrá!» за відсотковою ставкою не вище 2,5% річних [44].

Для перерахованих вище інструментів кредитування малого та середнього бізнесу можна виділити декілька варіантів для їхнього вдосконалення на шляху до

підвищення ефективності та мінімізації ризиків станом на сьогоднішній день. Зокрема:

1. Перехід на повністю автоматизований процес. Використання сучасних технологій та автоматизованих систем може суттєво полегшити та прискорити процес видачі кредиту. Електронні заявки, автоматизований кредитний моніторинг позичальників та електронний підпис документів можуть зробити меншою імовірність виникнення людської помилки та пришвидшити процес обробки кредитних заявок.

2. Використання аналітичних інструментів та штучного інтелекту. Використання аналітичних інструментів та алгоритмів машинного навчання може допомогти у виявленні ризиків та оптимізації процесу кредитного аналізу. Автоматичні моделі ризиків та оцінка кредитоспроможності штучним інтелектом у змозі виконувати точніші прогнози та стануть у нагоді для уникнення ризиків некоректних рішень.

3. Розширення спектру кредитних продуктів. Не всі швидко підлаштовуються під сучасні політичні та економічні умови. Наприклад, вважаю обов'язковим швидко реагувати на зміни кон'юнктури ринку і зробити можливою розробку нових кредитних продуктів, які відповідають потребам різних секторів та категорій позичальників на сучасному етапі розвитку. Наприклад, спеціалізовані кредити для бізнесменів-початківців, мікрозайми для соціально вразливих груп або кредити зеленої енергетики і їм подібні мають бути представлені у кожному банку.

4. Вдосконалення альтернативних джерел фінансування. Крім традиційних банківських кредитів, які не всім суб'єктам МСБ вдається отримати, банківські установи можуть співпрацювати з інвестиційними фондами, міжнародними інвестиційними організаціями, спеціалізованими фінансовими установами або намагатися розвивати краудфандингові платформи для розміщення коштів для кредитування.

5. Розвиток кредитного моніторингу. Задля виявлення проблем та ризиків банкам обов'язково необхідно вдосконалювати вже існуючі системи моніторингу та контролю за кредитами та робити їх більш ефективними. Застосування систем

сповіщення про прострочки платежів, систематичний аналіз кредитних портфелів та тісна взаємодія з позичальниками мають стати превентивними заходами на шляху до мінімізації збитків та зменшення кількості проблемних кредитів.

6. Залучення зарубіжних сторонніх експертів. Банкам України завжди було на що рівнятися, багато в чому вони беруть приклад із зарубіжного досвіду. У такому ж контексті банки можуть співпрацювати з консультантами європейських банків із питань кредитування, з метою отримання професійної допомоги в оцінці ризиків, вирішенні проблемних питань, модернізації процесів кредитування та імплементації нових інструментів.

7. Блокчейн-технології в процесі кредитування. Блокчейн має всі шанси стати в допомозі у забезпеченні безпеки та прозорості в процесі кредитування. Застосування технології блокчейн ефективнішою стане валідація даних, підтвердження власності, а також забезпечення безпеки передачі даних про кредити. Блокчейн робить меншими ризики шахрайства, підробки документів та неправдивої інформації, які часто з'являються у процесі кредитування.

8. Кредитний скоринг є системою оцінки кредитоспроможності, і його можна побудувати за допомогою різних методів, наприклад, логістична регресія, градієнтний бустинг, скоринг випадкового лісу, нейронні мережі та інші. Найпоширеніший метод скорингу базується на логістичній регресії. Він не вимагає великих баз даних та складних алгоритмів розрахунку. Сутність кредитного скорингу полягає в тому, що він формується на основі інформації про проблемних та позитивних позичальників. Алгоритм вже має розуміння, які характеристики вказують на поганого позичальника, а які – на хорошого. Коли надходить кредитна заявка, скоринг буквально порівнює характеристики клієнта з портретом потенційного поганого позичальника. Якщо більшість характеристик клієнта збігається з портретом поганого позичальника, система рекомендує відхилити заявку клієнта.

Досвід удосконалення інструментарію кредитування малого та середнього бізнесу в умовах цифровізації економіки включає втілення різноманітних інноваційних підходів та використання цифрових технологій з метою полегшення

доступу до фінансування. Розглянемо декілька прикладів удосконалень процесу кредитування бізнесу в успішних зарубіжних країнах, які частково або повністю мають бути введені і в українську банківську систему:

1. Open Banking: Швеція впровадила концепцію «Open Banking», яка дозволяє підприємствам малого та середнього бізнесу надавати доступ до своїх банківських даних третім сторонам, наприклад, фінансовим технологічним компаніям. Це стимулює конкуренцію та сприяє розробці інноваційних фінансових рішень для підприємств.

2. FinTech Innovation Lab: у Великобританії існує програма FinTech Innovation Lab, яка спрямована на підтримку стартапів в галузі фінансових технологій, включаючи ті, що працюють у сфері кредитування малого бізнесу. Ця програма надає підприємствам доступ до експертів, менторів та ресурсів для розвитку та інноваційного підходу до кредитування.

3. Online Lending Platforms: у США розвинута мережа онлайн-платформ кредитування, таких як Lending Club та Kabbage, які надають доступ до швидкого та зручного кредитування для малого та середнього бізнесу. Ці платформи використовують алгоритми штучного інтелекту та аналітику даних для оцінки кредитного ризику та швидкого прийняття рішень.

Таким чином, було виявлено інструменти процесу кредитування малого та середнього бізнесу, досліджено зарубіжний досвід використання цифрових технологій з метою покращення процесу кредитування малого та середнього бізнесу та запропоновано варіанти їх реалізації в українській банківській системі. Цей перелік удосконалень може покращити інструменти кредитного процесу та зробити його більш ефективним. Завдяки інтенсивному темпу розвитку технологій та виникненню нових фінансових моделей, безперервна модернізація та трансформація інструментарію є надважливими для ефективного кредитного процесу.

Також проаналізовано динаміку кількості банків в Україні, обсягів наданих банківських кредитів, зміну темпів інфляції в Україні, досліджено кредити, надані резидентам у розрізі секторів економіки (2006-2022 рр.), динаміку обсягів

кредитного портфелю банків, непрацюючих кредитів та процентних ставок за кредитами у період з 2006 по 2022 рр. Мною було визначено, що сучасний стан кредитування є прогнозовано низьким, і така тенденція почалася ще з 2014-2015 рр. На сьогоднішній день найбільшою проблемою українського банківського сектору та розвитку бізнесів є війна в Україні. Вона спричиняє високі ризики кредитування, високі ставки за кредитами, адже так банки убезпечуються від отримання збитків. Також варто відмітити високий рівень проблемних кредитів. Було досліджено види кредитування МСБ в Ощадбанку, Укрексімбанку та Приватбанку та виявлено найбільш вигідні за цільовим призначенням. Ці банки є лідерами у розрізі кредитування бізнесу у 2022 році.

На сьогоднішній день в умовах війни виникають додаткові ризики як для позичальників, так і для кредиторів. Найбільшими проблемами є збут товарів, жорсткі умови отримання кредиту, тривалий термін розгляду кредитної заявки, високі відсотки за кредитами, мобілізація працівників і дефіцит енергоресурсів для позичальників-бізнесменів і ризик неповернення кредиту, знищення застави, бюрократія та непрозорість ведення малого та середнього бізнесу для кредиторів-банків. Було виокремлено ще ряд проблем і встановлено шляхи їх вирішення. Досліджено інструменти процесу кредитування бізнесу, зокрема кредитний аналіз, кредитні стандарти, договори, забезпечення, процентні ставки, кредитний ризик-менеджмент та кредитний контроль та погашення і запропоновано шляхи вдосконалення інструментарію кредитування малого та середнього бізнесу в умовах цифрової економіки.

ВИСНОВКИ

Отже, кредитування грає вагомую роль для існування та розвитку малого та середнього бізнесу. Кредити дозволяють підприємствам здобути необхідні кошти для збільшення, розширення та модернізації своєї діяльності. Це може включати придбання нового устаткування, відкриття нових підрозділів або розширення асортименту товарів. Кредити дають можливість малому та середньому бізнесу мати достатню кількість готівки на покриття невідкладних витрат, наприклад, закупівля сировини або виплата заробітної плати. Це дозволяє підприємствам підтримувати нормальний ритм роботи, навіть у разі тимчасових фінансових труднощів. А у свою чергу розвиток малого та середнього бізнесу сприяє загальному економічному розвитку країни. Як наслідок, зростає рівень ВВП, підвищується рівень життя населення, зменшується рівень безробіття та забезпечується стабільність економіки.

У ході дослідження було вивчено теоретичні, методичні та прикладні аспекти кредитування малого та середнього бізнесу в Україні в сучасних умовах. Це дозволило зробити ряд основних висновків, серед яких:

1. Кредитування є процесом надання кредиту, включно з підготовкою, здійсненням та контролем за умовами надання кредиту. Це складний процес, який передбачає аналіз кредитоспроможності позичальника, визначення розміру кредиту, визначення строку та відсоткової ставки, складання договору та його укладення, контроль за поверненням кредиту та інші аспекти. Було виокремлено принципи кредитування, серед яких: цільове призначення, повинність, строковість, зворотність, забезпеченість, диференційованість. Узагальнено і класифіковано види кредитування за такими ознаками: за строком надання, метою, ступенем, формою, націленістю, відносинами між сторонами, валютою, цілями використання кредиту, часом від використання кредиту. Також подана коротка характеристика основних форм кредитування малого та середнього бізнесу на сучасному етапі, а саме: овердрафт, мікрокредитування, кредитування придбання основних засобів,

«старт-ап», інвестиційне, на поповнення обігових коштів та комерційна іпотека. Під час визначення особливостей кредитування МСБ, було зроблено висновок, що вони можуть різнитися між собою у різних банках і залежати від їхньої кредитної політики.

2. У ході банківського кредитування чимале значення мають нормативно-правові аспекти, які відображаються в кредитному договорі як невід’ємна складова кредитної угоди, де обов’язково прописані відповідні зобов’язання. В Україні підтримка малого та середнього бізнесу гарантується законом «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні». Кредитний процес складається з певних етапів, пов’язаних між собою. Головним інструментом зменшення ризиків кредитування малого та середнього бізнесу є вірогідна оцінка його кредитоспроможності у якості позичальника виконувати свої зобов’язання. Кредитоспроможність необхідно досліджувати як перед наданням кредиту, так і аналізувати у процесі дії кредитного договору з періодичністю. Основою при оцінці кредитоспроможності є система фінансових коефіцієнтів, які визначаються за балансовими формами, серед яких коефіцієнти ліквідності, ефективності, фінансового левериджа, прибутковості, обслуговування боргу. Окрім перерахованих коефіцієнтів, для оцінки кредитоспроможності використовуються й інші, наприклад, коефіцієнти ділової активності, фінансової, стійкості, рентабельності.

3. При наданні кредиту малому та середньому підприємству банкам рентабельною є видача кредитів за максимально прийняттого рівня ризику та виконання ультиматумів, які дають змогу одержати необхідні вигоди обидвом сторонам. Встановлено, що кредитний ризик банку – це можливість фінансових втрат, яка виникає внаслідок нездатності позичальників повернути кредитні кошти або виконати свої зобов’язання з виплати відсотків. У банківській сфері кредитний ризик ділиться на 2 рівні: кредитний ризик за окремою угодою та кредитний ризик портфеля, причому для кожного відповідно застосовуються різні методи оцінки ризику і методи управління ним, які спричинені різними факторами. Кредитні ризики як частина загальних банківських ризиків розподіляється по класам за

різними властивостями, такими як: сфера виникнення, ринкова позиція, рівень прийняття рішень, напрям використання кредитів, рівень прогнозованості, причини виникнення, розміри втрат, методи мінімізації, імовірність реалізації, за характером прояву та ін. Визначено етапи управління кредитними ризиками, їх цілі та завдання, а також досліджено методи управління кредитними ризиками у розрізі окремого кредиту та кредитного портфеля.

4. Фінансування є одним з видів покриття нестачі грошових ресурсів підприємницької діяльності. Кредитування підприємств банками – це процес надання фінансової підтримки підприємствам у вигляді тимчасових коштів на фіксованих умовах повернення. У ході дослідження ролі банківського кредитування малого та середнього бізнесу в Україні, було визначено такі тенденції: станом на початок 2023 року в Україні діє 67 банки, за 2014-2020 рр. ліквідовано 107 комерційних банків; динаміка обсягів наданих банківських кредитів в Україні є нестабільною і кризи 2008, 2014-2016 та 2020 років провокують відкати і значне зменшення цих обсягів. Темп інфляції був надзвичайно високий у 2014-2015 роках; спостерігалася тоді руйнівна криза для української економіки через нестабільну політичну ситуацію в країні. Було зазначено, що протягом 2006-2009 років видано більше кредитів домашнім господарствам, тоді спостерігався кредитний споживчий бум. Хоча з початком фінансової світової кризи тенденція змінилася і більшу частку кредитів видавали корпоративному сектору. Тенденція різкого зростання обсягів проблемних кредитів у кредитному портфелі найбільш чітко простежується у 2009 році та у 2015-2017 роках. Також було проаналізовано обсяги кредитного портфелю банків за 2006-2022 роки, частку NPL у кредитному портфелі та відсоткові ставки за новими кредитами суб'єктам МСБ.

5. Проаналізовано динаміку кредитного портфеля малого та середнього бізнесу в Україні на кінець грудня 2021 року згідно з офіційними даними Укрстат. Також досліджено динаміку кредитування бізнесу в 2022 році та виокремлено певні тенденції та їх наслідки. Виявлено, що на сьогоднішній день фінустанови надають перевагу у кредитуванні бізнесам у сфері агропромисловості, переробної, легкої та харчової промисловості. Згідно зі статистичними даними НБУ за 2022 рік

зафіксовано значне приросту в обсязі кредитування бізнесу державними банками. Розглянуто варіанти кредиту для бізнесу в Приватбанку, Укрексімбанку та Ощадбанку, так як вони є лідерами на сучасному етапі розвитку банківської сфери у розрізі кредитування бізнесу. Було виокремлено види кредитів за найвигіднішими умовами за їх різною цілеспрямованістю.

6. Було визначено основні проблеми на шляху до розвитку кредитування малого та середнього бізнесу в Україні. Зазначені проблеми можна поділити на 2 групи: проблеми з боку позичальника та кредитора, проте найважливішою проблемою є війна в Україні. До кожної проблеми було запропоновано шляхи подолання, а також напрями вдосконалення існуючої системи кредитування МСБ. Велику роль у розвитку кредитування МСБ відіграє державна пільгова програма «Доступні кредити 5-7-9%», проаналізовано динаміку за період дії програми. Для покращення стану кредитування в Україні одним з ключових важелів є стимулювання кредитування в аграрній сфері промисловості, і на основі зарубіжного досвіду запропоновано варіанти стимулювання кредитування цієї сфери.

7. Інструментами кредитного процесу є кредитний аналіз, кредитні стандарти, договори, забезпечення, відсоткові ставки, кредитний ризиковий менеджмент, контроль та погашення кредитів. Було розглянуто досвід виходу з коронакризи і як змінювався інструментарій під час пандемії. А також запропоновано перелік заходів для вдосконалення інструментарію кредитування МСБ з метою підвищення ефективності та мінімізації ризиків станом на сьогоднішній день. Було вивчено досвід удосконалень інструментів кредитування в умовах цифровізації успішних економік таких країн як США, Великобританія та Швеція Online Lending Platforms, FinTech Innovation Lab, та Open Banking відповідно і запропоновано частково або повністю ввести аналоги і в українську банківську систему.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. «Доступні кредити 5-7-9%» в Укрексімбанку. URL: <https://www.eximb.com/ua/business/klientam-msb/msb-kredyty/derzhavna-programa-dostupni-kredyty-5-7-9/>. (Дата звернення 22.05.2023).
2. «Доступні кредити 5-7-9%» від Приватбанку. URL: <https://privatbank.ua/business/5-7-9>. (Дата звернення 22.05.2023).
3. «КУБ» під заставу від Приватбанку. URL: <https://kub.pb.ua>. (Дата звернення 22.05.2023).
4. 27% річних і вище: як банки кредитуватимуть великий та малий бізнес у 2023 році. URL: <https://minfin.com.ua/ua/credits/articles/27-godovyh-i-vyshe-kak-banki-budut-kreditovat-bolshoy-i-malyy-biznes-v-2023-godu/>. (Дата звернення 22.05.2023).
5. Авранчій В. І. Фінансова діяльність підприємств: навч. Посіб. / Авранчій В. І., Чумак В. Д., Смолянська О. Ю. Київ: ВД «Професіонал», 2005. 240 с.
6. Активи банків України (2008-2023). URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/active/>. (Дата звернення 22.05.2023).
7. Аналіз банківської діяльності: підручник / Герасимович А. М., М. Алексеєнко М. Д., Парасій-Вергуненко І. М. та ін. За ред. Герасимовича А. М. Київ : КНЕУ, 2004. 599 с.
8. Банківське кредитування в Україні: посткризове перезавантаження : монографія / С. М. Аржевітін, Т. С. Шемет, Н. В. Циганова, Н.П. Баріда та ін.; за заг. Ред. С. М. Аржевітіна. Київ: КНЕУ, 2017. 407 с.
9. Банківські ризики: теорія та практика управління: монографія / Л. О. Примостка, О. В. Лисенок, О. О. Чуб, П. М. Чуб, Г. Т. Карчева та ін. Київ: КНЕУ, 2008. 456 с.
10. Бізнес продовжує відновлюватися, негативні очікування зменшуються – опитування. URL: <https://forbes.ua/news/biznes-prodovzhuje-vidnovlyuvatisya->

[negativni-ochikuvannya-zmenshuyutsya-opituvannya-03102022-8734](#)

(Дата

звернення: 22.05.2023).

11. Бізнес-овердрафт у Приватбанку. URL: <https://privatbank.ua/business/overdraft>. (Дата звернення 22.05.2023).
12. Бут А. П. Банківське кредитування інноваційного розвитку економіки: автореф. Дис. На здобуття наук. Ступеня канд. Екон. Наук. Київ, 2007. 16 с.
13. Валовий внутрішній продукт (ВВП) в Україні 2023. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>. (Дата звернення: 22.05.2023).
14. Вергун А.М., Матвієнко С.М. Роль та перспективи розвитку мікрокредитування в країнах, що розвиваються. *«Ефективна економіка»*. 2020. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2020/70.pdf. (Дата звернення 22.05.2023).
15. Вітлінський В. В., Великоіваненко Г. І. Ризикологія в економіці та підприємстві: монографія. Київ : КНЕУ, 2004. 480 с.
16. Власова Н. О. Фінанси підприємств: навч. Посіб. / Власова Н. О., Круглова О. А., Безголова Л. І. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 271 с.
17. Вовк В. Я., Хмеленко О. В. Кредитування і контроль: навч. Посібник. Київ: Знання, 2008. 463 с.
18. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. Стаття 55. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>. (Дата звернення 21.05.2023).
19. Гребенюк Л.А. Система забезпечення реалізації стратегії кредитування малого бізнесу. *Збірник наукових праць ДВНЗ «Українська академія банківської справи НБУ»*. 2010. № 4. С. 79 – 87.
20. Гриджук Д. М. Аналіз світових інноваційних практик ефективності банківської діяльності. *Інтернаука*. (РІНЦ). 2018. №2. С. 32–38.
21. Гроші та кредит : підручник / [М. І. Савлук, А. М. Мороз, І. М. Лазепко та ін.] За наук. Ред. М. І. Савлука. 6-те вид. Київ: КНЕУ, 2011. 589 с.
22. Гроші та кредит : підручник / за ред. Б. С. Івасіва. Тернопіль : Карт-бланш, 2000. 510 с.

- 23.Грошово-кредитна статистика НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial#2fs>. (Дата звернення 22.05.2023).
- 24.Грушко В.І., Пилипченко О.І., Пікус Р.В. Управління фінансовими ризиками. Київ: Інститут економіки і права «Крок», 2000. С. 24.
- 25.Донець О. Б. Система кредитування малого і середнього бізнесу. *Економічний вісник університету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький»*. 2016. № 29/2. С. 531–536.
- 26.Донцова О. Банківські кредитні продукти для малого та середнього бізнесу в Україні. *Розвиток фінансів, аудиту, бухгалтерського обліку та оподаткування: реалії часу: II Міжнародна науково-практична Інтернет-конференція студентів, аспірантів та молодих вчених пам'яті видатного українського вченого-економіста Сергія Ілліча Юрія. Кам'янець-Подільський: НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут»*. 2023. С. 369-371.
- 27.Донцова О. Ризики кредитування малого та середнього бізнесу в умовах воєнного стану. *Сучасні гроші, банківські послуги та фінансові інновації в умовах інтеграції України в ЄС: матеріали V всеук. Наук.-практ. Інтерн. Конф. Студ. Аспір., молод. Вчених і пров. Фах-ів*. Київ: КНЕУ, Дніпро: Середняк Т., 2023. С. 106-108.
- 28.Іванець І.В., Жолнерчик Г.Ю. Банківське інвестиційне кредитування як ключове джерело фінансування розвитку реального сектору економіки. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 1(24), 2017. С. 37–44. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i24.127790>. (Дата звернення 22.05.2023).
- 29.Інвестиційне фінансування в Укрексімбанку. URL: <https://www.eximb.com/ua/business/klientam-msb/msb-kredyty/investycijne-finansuvannya-finansuvannya-osnovnyh-zasobiv/>. (Дата звернення 22.05.2023).

30. Індекс інфляції в Україні (2000-2022). URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/>. (Дата звернення 22.05.2023).
31. Кількість банків в Україні (2008-2023). URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/banks/stat/count/>. (Дата звернення 22.05.2023).
32. Корнилюк Р.В., Івасів І.Б., Дибба О.М. Іноземні банки в Україні: вплив та регулювання. Київ: КНЕУ, 2012. 234 с.
33. Краснова І.В., Ізвекова Н.І. Методи і моделі оптимізації кредитних портфелів банків в умовах нестабільного ринку. *Науково-практичний журнал «Економіка: теорія та практика»*. 2014. №3. С.10-13.
34. Краснова І.В., Майстер А.В. Антикризове управління в банківських установах. *Вісник ЖДТУ*. Серія: Економічні науки №2 (64), 2013. С.93-102.
35. Кредит на купівлю основних засобів від Приватбанку. URL: <https://privatbank.ua/business/credit-na-oz>. (Дата звернення 22.05.2023).
36. Кредит під заставу депозиту від Приватбанку. URL: <https://privatbank.ua/business/kredit-pod-depozit>. (Дата звернення 22.05.2023).
37. Кредит під заставу депозиту для бізнесу в Укрексімбанку. URL: <https://www.eximb.com/ua/business/klientam-msb/msb-kredyty/msb-kredit-pid-zastavu-depozytu.html>. (Дата звернення 22.05.2023).
38. Кредити для бізнесу від Ощадбанку. URL: <https://www.oschadbank.ua/credit-category/dla-biznesu#filter>. (Дата звернення 22.05.2022).
39. Кредити на фінансування поточної діяльності для бізнесу в Укрексімбанку. URL: <https://www.eximb.com/ua/business/klientam-msb/msb-kredyty/finansuvannya-potochnoyi-diyalnosti/>. (Дата звернення 22.05.2023).
40. Кредити у рамках Партнерської програми у Укрексімбанку. URL: <https://www.eximb.com/ua/business/klientam-msb/msb-kredyty/kredyty-u-ramkah-partnerskoi-programy/>. (Дата звернення 22.05.2023).
41. Кредитна лінія «Агросезон» від Приватбанку. URL: <https://privatbank.ua/business/kreditnaja-linija-agrosezon>. (Дата звернення 22.05.2023).

42. Кредитний менеджмент у банку : підручник / С. М. Аржевітін, Т. П. Остапишин, І. Б. Охрименко, Н.П. Баріда та ін. Київ: КНЕУ, 2017. 500 с.
43. Лагутін В.Д. Кредитування: теорія і практика: навч. Посіб. Київ: Т-во «Знання», 2002. 215 с.
44. Лемешко М.О. Екосистема підтримки бізнесу в умовах пандемії COVID-19 в Україні та в окремих країнах ЄС. *Економіка і організація управління*. 2020. №2(38). С. 109-123. URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/9384>. (Дата звернення 22.05.2023).
45. Лізинг у Укрексімбанку. URL: <https://www.eximb.com/ua/business/klientam-msb/msb-kredyty/msb-lizyng.html>. (Дата звернення 22.05.2023).
46. Мінфін: За час дії воєнного стану в межах Державної програми «Доступні кредити 5-7-9%» видано 22 216 пільгових кредитів на 88,2 млрд. грн. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-za-chas-dii-voiennoho-stanu-v-mezhakh-derzhavnoi-prohramy-dostupni-kredyty-5-7-9-vydano-22-216-pilhovyykh-kredytiv-na-882-mlrd-hrn>. (Дата звернення 22.05.2023).
47. Моїсєєва О.М. Особливості організації та функціонування малого підприємництва в Україні. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*. 2011. №3.
48. Непрацюючі кредити – наслідок кризи та низьких стандартів кредитування. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2019-R1.pdf?#page=17. (Дата звернення 22.05.2023).
49. Олійник О.О. Розвиток довгострокового банківського кредитування сільськогосподарських підприємств: автореф. Дис. На здобуття наук. Ступеня канд. Екон. Наук. Київ, 2005. 25 с.
50. Операції банків і небанківських кредитних установ: підручник / А. М. Мороз, М. І. Савлук, Т. П. Остапишин та ін. Київ: КНЕУ, 2013. 543 с.
51. Отримання банківського кредиту на стартап. URL: <http://groshi-v-kredit.org.ua/otrymannya-bankivskoho-kredytu-na-startap.html> (Дата звернення 21.05.2023).

52. Оцінка кредитоспроможності та інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання: Монографія. А.О. Єпіфанов, Н.А. Дехтяр, Т.М. Мельник, І.О. Школьник та ін. / За ред. Докт. Екон. Наук. А.О. Єпіфанова. Суми: УАБС НБУ, 2007. 286 с.
53. Павлюк С.М. Кредитні ризики та управління ними. *Фінанси України*. 2003. № 11. С. 105-111.
54. Партин Г. О., Омелян Х. А. Кредитування діяльності малих і середніх підприємств в Україні: сучасні особливості та шляхи розвитку. *Ефективна економіка*. 2022. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10009>. (Дата звернення 22.05.2022).
55. Пернарівський О.В. Аналіз, оцінка та способи зниження банківських ризиків. *Вісник НБУ*. 2004. № 4. С. 44-48.
56. Підсумки 2022 року та завдання на 2023 рік. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/12/28/695523/>. (Дата звернення 22.05.2023).
57. Приватбанк - учасник програми державних гарантій із бізнес-кредитування. URL: <https://privatbank.ua/business/derggarant>. (Дата звернення 22.05.2023).
58. Приймак Н.В. Сутнісні характеристики кредиту як основного фінансового інструмента кредитування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. Випуск 18, частина 3. С. 6.
59. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text> (Дата звернення 22.05.2023).
60. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо споживчих кредитів, наданих в іноземній валюті. Закон України від 13.04.2021 № 1381-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1381-20#Text>. (Дата звернення 22.05.2023). (Дата звернення 22.05.2023).
61. Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями : Постанови

- Правління НБУ № 351 від 30.06.2016 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0351500-16/page> (Дата звернення 22.05.2023).
62. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text> (Дата звернення 22.05.2023).
63. Сидоренко В. Кредит: сутність, функції та форми прояву. *Світ фінансів*. 2009. № 3. С. 24-33.
64. Сидоркіна Г.В. Визначення сутності організації процесу кредитування підприємств. *Розвиток європейського простору очима молоді: економічні, соціальні та правові аспекти*. Харків: ХНЕУ, 2016. 314 с. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/12359/37/37.pdf>. (Дата звернення 22.05.2023).
65. Слобода Л., Дунас Н. Напрями вдосконалення роботи банків України з проблемними активами в посткризовий період. *Вісник Національного банку України*. 2016. № 4. С. 46–51.
66. Словник сучасної економіки МАКМІЛЛАНА. Головний ред. Девід В. Пірс. Київ: Видавництво «АртЕк». Книга, 2000. 4-те вид. 640 с.
67. Соколенко К.О. Обґрунтування поняття кредиту і стадій його руху. // *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. Наук. Праць*. УАБС НБУ. Суми. 2014. Вип. 38. С. 400-409.
68. Старостенко Г. Г. Фінансовий аналіз: навч. Посіб. Київ: Університет «Україна», 2006. 202 с.
69. Стрільчук Ю. І., Стрільчук Л.В. Вплив банківського кредитування на розвиток малого та середнього бізнесу в Україні. *Економіка. Фінанси. Право*. Київ : Аналітик, 2017. № 4/2. С. 21 – 23.
70. Томашук І. О. Теоретичні аспекти сутності банківського кредиту та особливості кредитних відносин в аграрному секторі економіки. *Економіка АПК*. 2021. №5. С. 101-112. URL: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202105101> (Дата звернення 22.05.2023).

71. Трач С.С. Банківське кредитування в Україні: вітчизняний та міжнародний досвід США й Великобританії. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 4. 233 с.
72. Унінець-Ходаківська В. П. Ринок фінансових послуг: теорія і практика : навч. посіб. / В. П. Унінець-Ходаківська, О. І. Костюкевич, О. А. Лятамбор. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 392 с.
73. Управління банківськими ризиками: підручник / Л. О. Примостка, І. В. Краснова, В. В. Лавренюк та ін. Київ : КНЕУ, 2018. 535 с.
74. Філіна Г. І. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: навч. Посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 320 с.
75. Фінансовий аналіз: навч. Посіб. / Білик М. Д., Павловська О. В., Притуляк Н. М. та ін. Київ: КНЕУ, 2005. 592 с.
76. Фінансування аграрного сектору в Укрексімбанку. URL: <https://www.eximb.com/ua/business/klientam-msb/msb-kredyty/finansuvannya-agrarnogo-sektoru/>. (Дата звернення 22.05.2023).
77. Фінансування в рамках програм міжнародних фінансових організацій від Укрексімбанку. URL: <https://www.eximb.com/ua/business/klientam-msb/msb-kredyty/msb-finansuvannya-v-ramkah-program-mizhnarodnyh-finansovyh-organizacij/>. (Дата звернення 22.05.2023).
78. Функціонування банківського сектору та кредитної кооперації: теорія та практика: монографія. / За ред. І.Г. Брітченка / [І.Г. Брітченко, А.В. Нікітін та ін.] Полтава: Редакційно-видавничий відділ Полтавського університету економіки і торгівлі, 2010. 152 с.
79. Ходакевич С.І. Банківське кредитування інноваційного бізнесу в Україні (на прикладі технопарків). *Фінанси, облік, аудит*. 2013. № 2. С. 258-268.
80. Хребет національної економіки. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/economics/maliy-biznes-v-ukrajini-umovi-roboti-perspektivi-chim-zaroblyaye-novini-ukrajini-50203466.html>. (Дата звернення 22.05.2023).
81. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (Дата звернення 22.05.2023).

82. Чайковський Я. Класифікація банківських кредитів. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/6568/1/Класифікація%20банківських%20кредитів.PDF>. (Дата звернення 22.05.2023).
83. Шевалдіна В.Г. Нефінансові корпорації як об'єкт банківського кредитування. *Фінанси, облік і аудит*: зб. Наук. Праць. За ред. А. М. Мороз. Київ: КНЕУ, 2012. Вип. 19. С. 230-237.
84. Що таке внутрішня норма прибутковості (IRR)? URL: <https://business.diia.gov.ua/handbook/impact-investment/so-take-vnutrisna-norma-pributkovosti-irr>. (Дата звернення 22.05.2023).
85. Як влада допомагає малому та середньому бізнесу в різних країнах. *Електронне видання «Відомості»*. 2020. URL: <https://www.vedomosti.ru/economics/articles/2020/04/08/827470-pomogayut-malomu-biznesu>. (Дата звернення 22.05.2023).
86. Levine R. Finance and Growth: Theory and Evidence. *In Handbook of Economic Growth*. Edited by Philippe Aghion and Steven Durlauf. Amsterdam: Elsevier. 2005. № 13. P. 866–934.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Кредити, надані депозитними корпораціями нефінансовим
корпораціям, їх динаміка та розподіл за розміром суб'єкта господарювання і
строками погашення**

	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Усього кредитів нефінансовим корпораціям, млн. грн.	829 932	859 740	744 648	724 157	752 324	754 371
темп зростання, %	x	3,59	-13,39	-2,75	3,89	0,27
суб'єктам великого підприємництва, млн. грн.	310 948	310 066	234 658	220 837	204 204	206 195
частка у загальній сумі кредитів підприємствам, %	37,47	36,07	31,51	30,50	27,14	27,33
темп зростання, %	x	-0,28	-24,32	-5,89	-7,53	0,98
суб'єктам середнього підприємництва, млн. грн.	209 521	212 490	184 783	213 960	213 231	208 200
у тому числі кредити до 1 року, млн. грн.	85 449	102 686	79 146	110 498	125 381	118 811
від 1 року до 5 років, млн. грн.	79 378	67 781	64 157	65 100	57 301	56 287
більше 5 років, млн. грн.	44 693	42 023	41 481	38 362	30 549	33 102
частка у загальній сумі кредитів підприємствам, %	25,25	24,72	24,81	29,55	28,34	27,60
темп зростання, %	x	1,42	-13,04	15,79	-0,34	-2,36
суб'єктам малого підприємництва, млн. грн.	111 054	94 485	73 807	70 135	86 517	81 767
у тому числі кредити до 1 року, млн. грн.	46 469	39 345	27 423	24 901	36 027	32 022
від 1 року до 5 років, млн. грн.	37 162	30 189	27 169	24 929	34 710	34 123
більше 5 років, млн. грн.	27 424	24 951	19 215	20 305	15 780	15 621
частка у загальній сумі кредитів підприємствам, %	13,38	10,99	9,91	9,69	11,50	10,84
темп зростання, %	x	-14,92	-21,89	-4,97	23,36	-5,49
суб'єктам мікропідприємництва, млн. грн.	112 938	129 325	165 500	160 718	158 812	155 881
частка у загальній сумі кредитів підприємствам, %	13,61	15,04	22,23	22,19	21,11	20,66
темп зростання, %	x	14,51	27,97	-2,89	-1,19	-1,85
частка кредитів МСБ у загальній сумі кредитів підприємствам, %	38,63	35,71	34,73	39,23	39,84	38,44

*Джерело: розроблено автором на основі [23]